

Sayı : 14

Sene : 1988 - 1994

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASİMEVİ
İSTANBUL 1994

HİCAZ'DA OSMANLI HÂKİMİYETİNİN TESİSİ VE EBU NÜMEY

Feridun M. Emecen

I. Selim'in tahta geçişi ile Osmanlılar'ın etkili bir doğu ve güney siyâseti takip etmeye başladıkları bilinmektedir. Özellikle Fâtih Sultan Mehmed zamanında sürekli fetih siyâseti II. Bayezid döneminde hızını kaybetmiş, doğuda Anadolu'nun bütünlüğünü tehdit edici faaliyetlerin meydana gelişi babasını tahttan indiren I. Selim'i bütün gücüyle bu problemin halline itmişti. Bu tehditin bertarafından sonra Anadolu'nun doğu kesiminde sağlanan stratejik avantajın da rolü ile Osmanlılar, iktisadî önemi büyük olan aynı zamanda Hindistan'a ulaşarak baharat ticaretinin mihverini değiştirip müslüman tüccarları zarara uğratan hatta Haremeyn'i bile tehdit altında tutan Portekizliler karşısında âciz duruma düşmüş Memlûk Sultanlığı'nın idâresi altında bulunan Suriye ve Mısır'a yönelmişlerdi. Fakat Osmanlılar bunun için herşeyden önce, islâm dünyasındaki «gazî» şöhretlerine halel getirmeyecek şer'î zemini oluşturma lüzumu duyacaklardı. Nitekim ileri sürülen iddialardan en önemlisi, İslâm'ın mukaddes topraklarına yönelik hıristiyan tehdidini ortadan kaldırmakta Memlûk idâresinin yetersizliği idi. Hatta bu bölgelerdeki Araplar, Osmanlılar'a mürâcaatla Memlûkler'in zulmünden şikâyetçi olmuşlardı. Aslında Osmanlılar'la Memlûkler arasında daha Fâtih Sultan Mehmed zamanında Hac yolları konusunda bir rekabet başlamış, Dulkadir oğulları üzerindeki hâkimiyet meselesi ise münasebetleri gerginleştirmiş, bunun sonucu olarak II. Bayezid döneminde Çukurova bölgesinde Osmanlı-Memlûk savaşları patlak vermişti¹. Bu mücâdele, ancak I. Selim zamanında sonuçlanacaktı.

1 Bu ilk münasebetler için bk. Ş. Tekindağ, «Fâtih Devrinde Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri», *Tarih Dergisi*, XXX (1976), s. 77 vd.; a. mîf, «II. Ba-

*

**

I. Selim'in Mısır seferi sonrası Kahire'ye girişi ve Memlûk idâ-resine son verışı ile eski Memlûk toprakları ve nüfuzu altındaki bölgeler Osmanlılar'a intikal etmiş oluyordu. Memlûk nüfuzu altındaki Mekke emirliği de Osmanlı hâkimiyetini tanımış, Şerif II. Berekât², o sıralarda 12-13 yaşlarındaki oğlu Ebu Nüme'yî Kahire'ye göndererek itaat arz etmişti. Böylece Hicaz, Memlûk idâresi altındaki statüsü ile Osmanlı hâkimiyetine giriyordu. Aslında I. Selim Kahire'de iken Mekke ve civarının zabtı için bu bölgeye asker sevkini düşünmüş, fakat onun hareketlerini Kahire'de bulunan adamlarına yakından takip ettirdiği anlaşılan Mekke emiri Berekât, derhal faaliyete geçerek oğlunu Kahire'ye yollamıştı. Ebu Nüme'y, babası tarafından kendisi ile müşterek emirlik yapmak üzere daha önce Memlûk sultanı Kansu (Kansav) Gavri'ye gönderilip ondan Hicaz ve Yenbû emiri unvânı ile müşterek emirlik berâtı aldığından³ Kahire'ye gittiğinde Mekke emiri sıfatını taşımaktaydı.

Bazı kaynaklara göre, I. Selim Kahire'de iken onun Mekke'ye asker göndereceğini öğrenip emirle irtibat kuran kişi, eski Mekke kadısı olup Memlûkler tarafından Kahire'ye sürülmüş olan Salâheddin İbnü's-suud idi⁴. Bu zât, haberi işitince, Selim'e mürâcaat ederek ona Mekke şerifinin zâten bağlılık arz edeceğini, asker

yezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi: İlk Osmanlı-Memlûk Savaşları (1485-1491)», *Belleten*, XXXI/123 (1967), 345-373.

2 Şerif Berekât b. Muhammed, 1473'ten beri babası ile müşterek emirlik yapmakta iken babasının ölümü üzerine emirliği kardeşi ile birlikte yürütmüş, 1503'te bir ara zincire vurularak Kahire'ye götürülmüş, 1504'te Mekke'ye dönerek duruma hâkim olmuş, 1512'den itibaren oğlu Ebu Nüme'y ile emirliği müştereken sürdürmüştü (bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrerme Emirleri*, Ankara 1972, s. 72-73; F. Emececi, «Berekât», *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, V, 486-487).

3 Zeyni, Ebu Nüme'y'in 8 yaşında iken yanında Seyyid Arrâr b. Acl, Mekke kadısı Salâheddin b. Zahireti's-Şâfi İbnü's-suud ve Necmeddin b. Yakub Maliki gibi Mekke ileri gelenleri olduğu halde 918 Rebiülevvelinde (1512 Mayıs) Mısır'a gittiğini yazar (*Hülâsatü'l-keâm fi beyâni umerâ'i'l-beledi'l-haram*, Kahire 1305, s. 50).

4 Zeyni, *Aynı eser*, s. 50; Eyyüp Sabni, *Mir'atü'l-Haremeyn*, *Mir'at-ı Ceziretül-Arab*, İstanbul 1306, III, 75-76.

sevkinde lüzum kalmayacağını söylemiş, ondan gerekli talimatı aldıktan sonra Mekke şerifine haber yollayarak itaat bildirmek üzere oğlunu Kahire'ye göndermesini istemişti. Bu rivâyetin doğruluğu kat'i olarak belli olmamakla birlikte, öteden beri Memlükler'le iyi geçinmeye çalışan Berekât'ın Osmanlı idâresine yaklaşıp haklarını muhafaza etmek amacını taşıdığı söylenebilir.

İşte Ebu Nümeý'in Osmanlılar'la ilk irtibatı, bu vesile ile gerçekleşti. Mekke emiri sıfatıyla, yanında Mekke'nin ileri gelen zevâtı, mukaddes emânetler, Kabe'nin anahtarları olduğu halde, İbn İyâs'a göre 15 Cumâdelâhıra 923/5 Temmuz 1517⁵, Haydar Çelebi Ruznâmesi'ne göre ise 13 Cumâdelâhıra/3 Temmuz'da⁶ Kahire'ye gelen Ebu Nümeý, 6 Temmuz'da Divân'da kabul edilerek hediyelerini sunmuş ve kendisine büyük hürmet gösterilmiş, 12 Temmuz'da tekrar pâdişahın huzuruna çıkıp el öptükten sonra Mekke'ye dönmeye izin verilmişti. Selim ayrıca emirlik sembolü olmak üzere Şerif Berekât'a berât⁷, hil'at vermiş, Haremeyn halkına dağıtılmak üzere de 200.000 altın ve bol miktarda zahire yollamış, ayrıca Kansu Gavri tarafından Kahire'de hapsedilmiş olan bazı Mekke eşrafını serbest bırakmış ve Mekke'ye dönmelerine müsaade etmişti⁸. Böylece Hicaz'da Osmanlı hâkimiyeti devri başlamış oluyordu. Nitekim Ebu Nümeý dönünce Berekât, I. Selim'in gönderdiği hil'ati giyip adına hutbe okutmuş ve onu «Hâdımü'l-Haremeyn» sıfatı ile anmıştı⁹.

5 İbn İyâs, *Bedâyi'ü'z-zuhûr*, Kahire 1984, V, 190.

6 «Haydar Çelebi Ruznâmesi» (Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtin*, I, 491); Celâl-zâde, onun 16 Cumâdelâhıra'da Divân'da kabul olduğunu belirterek Ruznâme'yi doğrular: *Selimmâme*, haz. A. Uğur-M. Çuhadar, Ankara 1990, s. 204.

7 Celâl-zâde Mekke şerifinin oğluna hil'at giydirdikten sonra «Mekke-i mükerreme şahliği»nin tevcihine dair arapça kaleme alınmış bir menşur verildiğini belirterek bunun metnini aynen kaydeder (*Selimmâme*, s. 204-206).

8 İbn İyâs, V, 190; Haydar Çelebi, s. 491; Kutbüddin Mekki, *El-Berkü'l-Yemâni fî Fethi'l-Osmâni*, Riyad 1967, s. 24-26 (Türkçe terc., Âli b. Halil, *Telhisü Berkü'l-Yemâni (Ahbârü'l-Yemâni)*, Süleymaniye Ktp., Hamâdiye, nr. 886, v. 9a-b); Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, II, 371-372; Zeyni, *Aynı eser*, s. 50; *Uzunçarşılı*, s. 74.

9 Mekki, s. 25 (Türkçe terc., vr. 9a-b); H. Yavuz, «XVI. Asırda Osmanlı-Hicaz Münasebetleri Hakkında Notlar», *İslâm Medeniyeti*, IV/2 (İstanbul 1979), 68-70.

Bu şekilde Osmanlı idâresi altında Mekke emirliğinin imtiyazlı statüsü korunmuştur. Bu imtiyazlı statüye Osmanlıların müdâhele etmemesinde hiç şüphesiz mukaddes yerlere ve peygamber sülalesinden gelen emir ailesine duyulan hürmetin büyük rolü olmuştur. Zaman zaman müdâheleye açık hale gelmesine rağmen Mekke şerifinin statüsünü bozmaya yönelik herhangi bir faaliyete teşebbüs edilmemişti. Bunun ilk tezâhürü ise Hicaz'da Osmanlı hâkimiyetinin tesis edildiği bu ilk dönemde yâni bu hâkimiyetin yerleşme sürecini teşkil eden Ebu Nüme'ın emirliği döneminde görülecekti. Hatta Mekke'de Hacı kabileleri yüzünden çıkan olayların yanısıra Mekke emirinin başına buyruk hareket etme isteği, civarda nüfuzunu yaymaya yönelik faaliyetlere girişmesi, bilhassa Cidde gelirlerine müdâhelesi birçok olaylara yol açtığı gibi Osmanlı idârecilerini bu bölgeyi doğrudan merkezin kontrolü altına alma düşüncesine de yöneltecekti. Burada ise, bu yoldaki ilk önemli teşebbüsün ne zaman ve nasıl olduğu, hangi sebeblere dayandığı, bunun karşısında Osmanlı merkezî hükûmetinin tavrı üzerinde, Mısır Beylerbeyi Semiz Ali Paşa'nın iki raporu esas alınarak durulacak, dolayısıyla Osmanlılar'ın Hicaz'daki idâri yapısının karakterinin izâhına çalışılacaktır.

*

**

Bölgedeki Osmanlı idârecilerini müdâheleye sevkeden sebepleri, hiç şüphesiz yetki problemi, Cidde gelirleri meselesi, Hac kervanlarının urban tarafından vurulması ile ilgili olaylar teşkil etmiştir. Osmanlı merkezi idâresi bölgedeki idârecileri vasıtasıyla, bu gibi hâdiselere meydan vermemek için özel bir çaba harcamaktaydı. Çünkü meydana gelen hâdiseler onların «gazî» sıfatları yanında islâmın koruyucusu olma vasıflarına, ilahî mes'uliyetlerine ve âdil bir idâre kurma anlayış ve iddialarına ters düşüyordu. Belki de bu yüzden buradaki idârecilerden ziyade Mekke şerifine itibar ederek, haklı dahi olsalar onların vâki şikâyetlerine kulak asmamışlardır. Muhtemelen bu durum, hâkimiyetin ilk devrelerinde Osmanlı kontrolünü zorlaştıracak hareketlerden kaçınma endişesinden kaynaklanıyordu.

Ebu Nüme, 1525'de müşterek emirlik yaptığı babasının ölümü üzerine tek başına emir olmuş ve kendisine Kanunî tarafın-

dan da emirlik berâtı ve hil'at gönderilmişti¹⁰. Böylece Mekke'de yeni bir devir başlıyordu. Onun bilfiil emirliği alışışı ile Osmanlı hâkimiyeti boyunca sürececek olan emâret âilesi teşekkül etmiş bulunuyordu. Emirliği döneminin ilk problemini babası zamanında başgösteren Cidde beyi Selman Reis ile olan anlaşmazlıkları teşkil etti : Nitekim Selman Reis'in daha önce gönderdiği bir arzda, emâreti tasdik olunan Berekât'ın zulmünden bahsediliyor, onun eski Cidde beyi Emir Hüseyin'in mallarına el koyup öldürttüğü etrafı haraca kestiği «kanûn-ı Osmanî»ye muhalif hareket ettiği bildiriliyordu¹¹. Benzeri ifadeler çağdaş kaynaklardan Kutbüddin Mekki'de de yer almaktadır. Emir'in tarafını tutan Mekki, Emir Hüseyin'in ölümünden söz ederek Şerif ile Selman Reis arasında Cidde gelirleri yüzünden anlaşmazlık olduğunu belirtir¹². Aynı meseleler, Ebu Nümeý zamanında da sürdü; Selman Reis'in Hac için Mekke'ye gelişi yetki tartışmalarına yol açtı¹³ ve bu anlaşmazlık 1527'de Selman Reis'in öldürülmesine kadar halledilemedi. Osmanlı merkezî idâresinin desteğini kazanmış olan hatta Veziriazam Makbul İbrahim Paşa'nın kendisine Mekke'de bir ev ve Merve yolunda iki ahşap dükkân bağışladığı Ebu Nümeý ayrıca, civarda nüfuzunu yaymaya yönelik hareketlere de teşebbüs etti ve rakibi olan beyleri bertaraf etmeye çalıştı : Öteden beri anlaşmazlık içinde bulunduğu Câzan hâkimine karşı askerî harekâta geçerek burayı zabtetti (944/1537), fakat bu hâkimiyet uzun süre devam etmedi, o sırada Hind seferinden dönen Hadım Süleyman Paşa, Yemen vilâyetinde, Kızıldeniz kıyısında önemli bir iskele durumundaki Câzan'a gelerek emirin adamını buradan uzaklaştırdı¹⁴. Ebu Nümeý bu durumu kabullendiği gibi Hac için Mekke'

10 Mekki, s. 43-45 (Türkçe trc., vr. 24b); Zeyni, s. 52. Feridun Bey, *Münşeât*, I, 500'de Kanunî'nin Şerif Berekât'a hitâben bir cülûs beşâret-nâmesi vardır.

11 Bu arz için b. Y.M. Mughul, «Pontekizîlerle Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika», *Belgeler*, II/3-4 (1967), s. 37-47; Ş. Tekindağ, «Siveys'te Türkler ve Selman Reis'in Ârızası», *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/9 (Haziran 1968), s. 77-80.

12 Mekki, s. 24 (Türkçe trc., vr. 9b).

13 Mekki, s. 42-45 (Türkçe trc., vr. 25a); Ayrıca bk. Y. Mughul, *Kanunî Devri*, Ankara 1987, s. 109-110.

14 Mekki s. 87-88 (Türkçe trc., vr. 43a); Zeyni, s. 52; Eyyüp Sabri, III, 75-76; T. Gökbilgin, «Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın İrakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhâtı», *Belleten*, XXI/83 (1957), 462.

ye gelen Süleyman Paşa ile iyi geçinmeye çalıştı ve onun itimâdını kazandı. Nitekim Süleyman Paşa İstanbul'a gönderdiği bir arzında, 946/1540 senesi hac mevsiminde Şam emir-i haccı Hüseyin ile Ebu Nümeý arasında anlaşmazlık çıktığı, bunun sebebinin Şam hacılarının mallarının çalınması olduğu, suçlu olarak Ebu Nümeý'in adamlarından birinin tutulduğu, emirin bu adama kefil olup çalınan malların bedelini ödeyeceğini bildirdiği, fakat emir-i haccın bunu dinlemeyip gelen haberciyi yaraladığı, bunun üzerine şerifin «kara» adı verilen siyah giyimli adamları ile hacılar arasında kavga çıktığı, Ebu Nümeý ile oğlu Ahmed'in yetişerek kavgayı yatıştırdıkları belirtilir¹⁵. Ayrıca bu hâdiseden dolayı Şam emir-i haccını suçlayıcı ifadelerde bulunan Süleyman Paşa bu haberleri Mısır'a ulaşan hacılardan, gelen mektublardan aldığını yazarak şâyet Mekke emiri bu olaylar sebebiyle Mekke'yi bırakıp giderse, etrafı eşkiya Arap aşiretlerinin alacağını, yolları kesip tüccar ve hacılara zarar vereceklerini, buraya asker göndermenin çok zor olduğunu, bunları herhangi bir gazez eseri olarak yazmadığını, niyetinin bu beldelerin refah ve itminan ile idâresi olduğunu, şerifin iyi bir idâre gösterip padişaha dua ve senâlarda bulunduğunu yazmaktadır.

Görüldüğü gibi Süleyman Paşa'nın açık olarak emirin tarafını tutmakta ve Şam emir-i haccını suçlayıcı ifadeler kullanmakta olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca bu arzdaki ifâdelere göre, Ebu Nümeý'in oğlu Ahmed de o sırada Mısır'da bulunmakta idi. Zira şerif, oğlu Ahmed'i kendi yerine emirliğe teklif etmiş ve bu istek hükümet merkezi tarafından kabul olunarak, Ahmed'e «Liva-i Mekke-i mükerreme», 946 Şaban ayı sonlarında (1540 Ocak ayı başları) verilmiş; bunun üzerine Şerif de Süleyman Paşa'dan oğlunu İstanbul'a götürmesini rica etmişti¹⁶. Süleyman Paşa Kahire'ye gelen ve olaylara şahid olduğu anlaşılan Ahmed'den bu

15 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), nr. E 6607/2'de bulunan bu arz F. Kurdoğlu tarafından yayımlanmıştır: «Süleyman Paşa'nın Mektupları ve Belgrad'ın Muhasara Pîlânı», *Belleten*, IV/13 (1940), 76-77.

16 Şerif Ahmed'in tayinin, Ebu Nümeý'in isteği üzerine yapıldığı, ilgili tevcih kaydında görülmektedir. Burada Mekke'den «emirlik» değil normal Osmanlı sancağı gibi «Liva» olarak bahsedilmesi dikkat çekicidir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. RSK, nr. 1452, s. 342). Ayrıca Süleyman Paşa ve emir arasındaki ilişkiler için bk. Mekki, s. 90; Zeyni, s. 52.

haberleri almış, diğer hacılara da tasdik ettirmişti. Şerif Ahmed daha sonra Süleyman Paşa ile İstanbul'a giderek büyük ilgi gördü ve kendisine babası ile müşterek olarak Mekke şerifliği verildi. Fakat Osmanlı resmî anlayışı tek bir emiri muhatab kabul ettiği için bundan sonra yeni Mekke emiri olarak Ahmed tanındı; ancak Ebu Nümeý'in emirlik üzerindeki etkisi de sürüyor, bu müşterek emirlik öteden beri yerleşmiş bir âdet olduğundan Ebu Nümeý'in yetkileri ve nüfuzu devam ediyordu.

Emir Ahmed'in Osmanlı resmî anlayışında fiilî emir olarak görülmesi aslında Ebu Nümeý'in de işine gelmekteydi. Bu şekilde geri planda kalarak daha önceki olaylar sebebiyle kendisini fazla yıpratmayacak bir mevki'ye çekilmeyi tercih etmişti. Ancak yine de bundan sonraki hâdiselerde önemli rol oynamaya devam etti. Nitekim Mekke tarihlerinde, Portekizlilerin 1541'de Süveys'teki Osmanlı donanmasını hedef alan harekâtlarında başarı gösteremeyip geri dönerken Cidde yakınlarına asker çıkarma teşebbüslerini, Ebu Nümeý ve Cidde beyinin birlikte önledikleri kayıtlıdır¹⁷. Bu olay onun «kâfirle» savaşan bir «gazi» olarak şöhretini ve nüfuzunu daha da artırmıştı. Bunun hemen ardından Ebu Nümeý ile Mısır emir-i haccı arasında Mısır beylerbeyini hatta Divân-ı humâyunu dahi bir süre meşgul eden önemli bir hâdiseye zuhur etti. Bu hâdiseye, Mekke emirlerinin statüsünü ve mevkiini kesin olarak tayin ettiği gibi hükümet merkezinin Hicaz üzerindeki otoritesinin sınırlarını da çizecekti.

Memlûk dönemindeki hâkimiyet tarzının bir bakıma uzantısı olarak Mekke, Cidde, Kızıldeniz iskeleleri ile ilgili işler genellikle Mısır beylerbeylerinin yetkisi dâhilinde idi¹⁸. Herhangi bir mesele zuhurunda en büyük yetkili olarak Mısır beylerbeyi merkezle irtibata geçerek duruma müdâhele edebilmekteydi. Nitekim Süleyman Paşa örneğinde görüldüğü gibi bu defa Mekke'de emir ile Mısır emir-i haccı arasında çıkan anlaşmazlık, o sırada Mısır beylerbeyi olan Ali Paşa'ya¹⁹ intikal etmişti.

17 Bk. Zeyni, s. 53; Eyyüb Sabri, III, 182.

18 Mısır Beylerbeyliği hakkında bk. Seyyid Muhammed Esseyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990.

19 Semiz, Semiz, Kalın gibi lakablarla anılan ve Hersek asıllı olan Ali Paşa, Yeniçeri ağalığı yapmış, Rumeli beylerbeyi olmuş, 1549'da vezir rütbe-

Ali Paşa'ya göre, Mekke emiri, kendi başına buyruk hareket ediyor ve Mekke'de kendisine ait olmayan işlere ve Cidde iskelesi gelirlerine müdâhelede bulunuyor²⁰, «mâl-ı mîrî»nin zararına yol açıyor, hacıların emniyetini sağlayamıyor ve fitneye sebep oluyordu. Fakat herşeyden önce Ali Paşa'yı Mekke şerifine karşı cephe almaya iten sebeplerin başında, Mısır emir-i haccı Mahmud Paşa ile emir arasındaki çekişme ve Cidde gelirleri üzerindeki suiistimâller geliyordu. Ali Paşa çok değişik kanallardan aldığı haberleri merkeze ileterek Mekke emirinin azline ve yerine bir başkasının getirilmesine çalışıyordu. Ancak aşağıda tafsilatlı olarak görüleceği gibi bu hususta gönderdiği arzlar İstanbul'da pek tesirli olmuyordu. Hatta belki de bu yüzden Ali Paşa gönderdiği bir arzında, bu durumu İstanbul'da bulunan düşmanlarının tertibine yoruyor, niyetinin devletin selâmetinden başka bir şey olmadığını tekrar tekrar vurguluyordu²¹.

siyle Mısır beylerbeyliğine getirilmiş, bilahire üçüncü ve ikinci vezirliklerde bulunmuş ve nihayet 1561'de Veziriazam olmuş, ölümüne kadar bu makamda kalmıştır (T. Gökbilgin, «Ali Paşa», *İslâm Ansiklopedisi*, I, 344-342).

20 Ali Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği bir arzında Cidde beyi Murad'ın suiistimaline Mekke emirinin de karıştığı belirtilmektedir. Teftiş için gönderilen Dergâh-ı âlî çavuşlarından Tekezâde Cafer Çavuş, Mekke'ye gidip soruşturmaya başlamış, ancak daha önce şikâyet mektupları gönderdikleri halde bizzat gelip şahitlik yapacak kimseyi bulamamıştı. Bunlar Murad Bey ve Mekke emiri tarafından susturulmuşlar; teftiş heyeti mâl-ı mîrîye ait gelirleri sağlıklı bir şekilde tesbit edip Murad Bey'in zimmetinde ne kadar mal kaldığını tesbit için Mekke emirinin kendisine ait olan muhasebe defterlerini istemişler, fakat emir kendisine ait gelirlerin miktarı belli olmasın ve Murad Bey'e yardım olsun diye defterleri vermemişti. Ayrıca Mekke emiri, teslimi istenen Kutb-i Haydarî adlı bir acem tüccarını da teslim etmemişti. Emir 10.000 filori değerinde bir mülk evini, Murad Bey ise 3000 sîlke filori, 750 dirhem anber-i ham ve yüklü miktarda zencebil ve baharatını alıp bu zatı korumuşlardı (TSMA, nr. E 7649/1; Bk. Ek IV).

21 Mesela Mısır ahvalinden bahseden bir arzında, «*Mahz-ı kizble sûret-i hakda düzme-koşma mektûblar yazup intisâb edegeldikleri yerlere gönderirlermiş... anın gibi kazıyye vâkî' olursa*» kendisinden sahih haber alınmayınca, «*.. mücerred hasım sözüyle amel olunmayup gadr olunmalu olmaya..*», «*.. bilcümle bir kimesneye kasd ile gayr-ı vâkî' kazıyye isnâd edüp arz etmiş isem ve arz etmeye kasd etmiş olam ol bâbda dergâh-ı hakda cevâbım verevüz..*» demektedir (TSMA, nr. E 7649/2). Bir diğerinde ise doğrudan pâdisaha hitaben «*..bir başım var ol dahi yoluna fedâdır, korkup arzımda kizb ü buhtân etmezüm, şol nesne ki vâkî' hâldir, vukû'u üzre yazup..*» diye yakınmaktadır (TSMA, nr. E. 7649/1; Bk. Ek. IV).

Mısır beylerbeyinin Mekke emiri hakkında Safer 959 (Nisan 1552) tarihli iki önemli arzı bulunmaktadır²². Ekte metni verilen bu arzlardan anlaşıldığına göre, Ali Paşa önce Mekke şerifini azlettirip yerine Muhrim-oğulları'ndan Zâir'in tâyinine dair emir çıkarttırmış ve buna göre harekete geçmişti. Ancak merkezden gönderilen berâtta bazı hatalar olduğu için Ali Paşa yanında bulunan ve gerektiğinde kullanılmak üzere kendisine verilen nişanlı ahkâm kağıdlarından birine Zâir'in emir tayin edildiğine dair bir hüküm yazarak bunu kimseye açıklamaması ve şimdilik gizli kalması şartıyla ona verip Cidde'ye yollamıştı. Bu arada Mekke emirini indirmek için merkezle irtibatlı olarak bir tertib hazırlayan Ali Paşa, bu iş için Mekke emiri ile çekişme içinde olan Mahmud Paşa'yı görevlendirmiş ve bir fırsat zuhurunda emiri bertaraf ederek yerine Zâir'in geçirilmesinin teminini tenbih etmişti. Yeni şerif Cidde'ye vardığında, Mekke'de Mahmud Paşa ile emirin adamları arasında kavga çıkmış ve emirlik meselesi herkesce öğrenilmişti.

Mahmud Paşa'ya verilen talimâtta Mekke'ye vardığında, ya âdet üzere padişahın hil'ati giydirildiğinde, ya da Mina'ya ve Arafat'a çıkıldığı zamanda veya başka bir yerde fırsat düştüğü an emirin yakalanıp tutuklanması ve gemi ile Cidde'ye hareket eden yeni emir Zâir'in Mekke'ye getirilip sancak, hil'at verilerek emâret makamına oturtulması bildirilmişti. Ona yardımcı olarak Şam emir-i haccı, Mekke kadısı, Cidde sancakbeyi ve Yemen'den gelen Mısır Çerkesler ağası Hüseyin Ağa'nın görevlendirildiğini ve bunlara birer hüküm yazıldığını belirten Ali Paşa, ortalığı fazla alevlendirmeden uygun bir fırsatın zuhurunda bu işin gerçekleştirilmesini istiyordu. Ancak olaylar bu plana uygun gitmedi, ayrıca emir de bu plandan haberdar olduğu için ona göre tedbirini almıştı. Nitekim emir hil'at giyme törenine silahlı adamlarıyla gidip hiddetle atından inmiş, hil'ati giydikten sonra tekrar atına binerek, Mahmud Paşa'ya olaydan haberdar olduğunu yerine Muhrim-oğulları'nın getirilmesinin ne sebebe dayandığını sert bir şekilde sorarak onu azarlamış, Mahmud Paşa ise aldığı talimât gereği bunu inkâr etmiş, fakat şerif « . görelim anı bizim yerimize ne vech ile hâkim edersin. » diyerek onu tehdit etmişti.

22 Bunlar TSMA, nr. E 5962/1-2'de bulunmaktadır.

Bununla birlikte Mahmud Paşa meseleyi halletmek için uygun fırsat gözlemeyi sürdürdü. Nihayet Ebu Nüme ve oğullarının bir evde bulduklarını haber alınca, bayramlaşmak bahanesiyle buraya gelmek için izin istemiş; izni alınca, yanındaki adamlarından bazılarını kaftan altından zırh giydirip birlikte emirin evine gitmişler; fakat kapıya geldiğinde emirin birçok yalın kılıçlı, «*siyah-rû*» fedâileri karşısına çıkmış, böylece kurduğu tuzığa düşmüştü. Burada çıkan arbedede, şerifin yirmi, Mahmud Paşa'nın ise beş adamı ölmüş; şerifin adamları geri çekilip eve kapandıklarında Mahmud Paşa kapıyı topa tutturmuş ve ayrıca aldığı gizli emri alenen nidâ ettirip Şam emir-i haccını yanına çekmeye çalışmışsa da, Şam emir-i haccı, buraya hac için geldiklerini kavgaya gelmediklerini, bu işlerden padişahın haberi olmadığını, bütün işlerin Mısır'dan ayarlandığını söyleyerek ona katılmamış; bu arada emir ve adamları kale benzeri evden kaçmış ve Mahmud Paşa da emiri elden kaçırınca geri dönmek zorunda kalmıştı.

Bu olaylar cereyan ederken Ali Paşa'ya hitâben bir hüküm yollanarak Hicaz işlerine müdâhele edilmemesi istenmişti²³. Öte yandan Mekke'deki hâdiseler sırasında Cidde iskelesine gelen Zâir, Cidde'ye emir tarafından yollanmış yüz kadar silahlı adamdan Cidde beyinin gayreti sayesinde canını kurtararak Mısır'a geri dönmek zorunda kalmıştı.

Ali Paşa arzında, bu olaydan bahsederek, Mekke emiri işinin bu sene (1552) halledilemediğini bildirip onun gücünden korkulmamasını, onun bir «sahra adamı» olduğunu ve ancak gücü yettiğine karşı harekete geçerek zulm ettiğini bildirdikten sonra tekrar Mekke emirinin ortadan kaldırılmasının vâcib hale geldiğini, işin başarılmasından Şam emir-i haccı ve sâirlerinin mes'ul olduğunu da belirtip emirin İstanbul'a yolladığı adamı Kadı Celâl'e güvenilmemesi gerektiğini yazmıştı. Ali Paşa'nın bundan sonra yazdıkları Mekke emirliğinin ne şekilde idâre edildiğine dair ipuçları vermektedir²⁴:

Buna göre, Mekke emirleri oldukça müstakil hareket etmekte idiler : hatta hutbede padişahın ismi yanında kendisinin ve oğul-

23 *Mühimme*, TSMK, Koğuşlar nr. 888, 220b.

24 Bk. Ek II.

larının ismi zikrediliyor; hac zamanı önemli bir ticarî merkez haline gelen Mekke'nin beytül mâline, ihtisâbına ve zuhûrâta bağlı bâd-i heva vergilerine müdâhele olunuyordu. Ali Paşa bu durumu Hicaz'ın Osmanlı merkezî idâresi dışında ve kanunlar hilâfında davranışlar olarak yorumluyor, hatta Mekke'nin sıkı bir merkezî otorite altına alınması gerektiğini imâ ediyordu. Nitekim eğer Zâir'e emirlik verilirse, buranın bir sancak şeklinde tevcihini istiyordu. Hatta daha da ileri giderek bir «ağır» dirlik sahibi sancak beyinin tayin olup Mekke'de oturmasını ve böylece birçok probleme yol açan Mekke'nin ve civarının idaresinin daha kolay olacağını, halkın şikâyet ve dertlerinin son bulacağını, zulmün giderileceğini ileri sürüyordu.

Ali Paşa'nın bu düşüncesi aslında Hicaz'da kat'î otoritenin tesisi anlayışından kaynaklanıyordu. Böylece Yemen meselesinin halli, Kızıldeniz ticaretinin temini ve Mekke halkının, tüccarların, hacıların emniyet altına alınması, bunların bir kişinin şahsî arzularına bağlı değil, merkezî idârenin doğrudan güvencesine kavuşması sağlanmış olacaktı. Ancak önce bu fikre olumlu bakan Osmanlı merkezî hükümeti sonradan Ebu Nüme ve oğlu Ahmed'in eski statülerini bozmaksızın göreve devam etmelerini kararlaştırmış ve Ali Paşa'nın mütâlaalarına itibar etmemişti. Bunda İstanbul'da bulunan emîri adamlarının faaliyetleri rol oynadığı gibi, Ali Paşa'nın merkezdeki rakipleri de tesirli olmuştu. Fakat anlaşıldığına göre, Hicaz'ın mevcut statüsüne müdâhele etmek bölgede karışıklığa sebebiyet vereceği için bundan vazgeçilmiş olmalıdır. Ayrıca Peygamber sülâlesinden geldiklerini iddiâ eden emirlerin manevî nüfuzlarının bölgede etkili oluşu yanında Harameyn'in karışıklıklar içine düşmesinin islâmın liderliğini ve koruyuculuğunu üstlenmiş Osmanlılar için bu imajlarını sarsıcı bir neticeye ulaşabileceği de hesaba katılmıştır denilebilir.

Nitekim Ali Paşa'ya gönderilen 18 Cumâdelülâ 959/13 Mayıs 1552 tarihli bir hükümde, Mekke emiri Ahmed'in bir adamının (Şerif Acl) geldiği, Hicaz'ın idâresinin bunlar zamanında temin edildiği, bundan önce Mısır emir-i haccı ile Mekke emiri arasında çıkan olaylar dolayısıyla emirin şâyet bir suçu varsa bunun için af dilemekte olduğu ve berâtının yenilenmesini istediği, isteklerinin kabul edilip kendilerine berât verildiği belirtilerek, Hicaz'da

hükûmetin, zabt ve kontrolün emire ait bulunduğu hatırlatılmaktaydı²⁵. Yine Mısır emir-i haclığma getirilen İsa Paşa oğlu İbrahim'e gönderilen hükümde de, «Mekke beyi»nin şerif olduğu, Mekke'ye gittiğinde kendi görevinin hacılar arasındaki «mesâlih»e bakmaktan ibâret bulunduğu belirtilmiş ve şerife âit işlere karışmaması, ticâret ve tereke gibi meselelerle ilgilenmemesi istenmişti²⁶.

Öte yandan Şerif Ahmed'e hitâben yazılan hükümde, «...*ey-yâm-ı adâlet-i humâyûnumda eğer Haremeyn-i muhteremeynde ve eğer Cidde-i ma'mûrede ve sâir mevâzi' vü benâdirde aslâ bir aha-de zerre kadar zulm ü hayf olmağa rızâ-yı şerîfim yokdur...*» denilerek daha önceki olaylar imâ edilmiş ve dikkatli davranması ihtar olunmuştu²⁷. Kendisine yazılan bir başka hükümde ise, Mekke şerifliği berâtının gönderildiği belirtildikten sonra, muhtemelen Ali Paşa'nın ikazlarının da tesiriyle «nâzikâne» bir dille tenbihâtta bulunduğu dikkati çekmektedir. Burada Hicaz'ın korunması ve hacıların emniyetinin sağlanması «tekîd» edildikten başka, Mekke'ye gelen «...*me'kûlâtdan hilâf-ı şer rûsûm...*» alınmamasına,

25 «Ali Paşa'ya hüküm ki; Hâliyâ cenâb-ı emâret-me'âb Mekke-i mükerreme emîri Şerif Ahmed-dâme uluvvuhû-nun Âsitâne-i Sa'âdet-me'âbıma âdemi geliüp kemâl-i sadâkat ve ihlâs arz eyleyüp memâlik-i Hicâziyye'nin zabt u sıyâneti ve hüccâc u müsâfirin'in hıfz u himâyeti husûsunda mücidd ü sâ'i bunların emâret-i eyyâmında olan aktâr-ı Hicâziyye'nin emn ü emânı hiç bir târihte olmayup adl u ittifâk ile ittisâflarına ol diyâr-ı celîlül-'ittibâr ve azimül-mukdârda olan ulemâ ve eşrâf, sulehâ ve a'yân ve tüccârdan ve sâir mücâvirinden mahzar ihzâr eyleyüp geçen senede Mısır emîr-i haccı ile mâbeynlerinde vâki olan mâcerâda bizim cânibimizden cürm ü günâh olmamışdır, olmuş ise dahî afv recâ ederiz deyü ilâm eyleyüp berât-ı cedîd taleb edüp mûmâ-ileyhümânın kemâl-i diyânet-i islâm ve zabt u sıyânet-i vilâyetde mezîd ihtimâmlarına ilm-i şerîf-i âlem-ârâ muhît ü şâmül olmağın berâtı tecdîd olunup kadîmül-eyyâmdan her ne vechile zabt edegelmışlerse uslûb-ı kadîm üzre aktâr-ı Hicâziyye zabtında ve hüccâc ve mücâvirin'in sıyânetinde olmak bâbında emr-i humâyûnun irsâl...» (TSMK, K. 888, 220 b).

26 «...her vechile menâsik-i Hacc edâ eddikden sonra emîr-i haccın ikâmeti zarar-ı mahz olup husûsan müslümanlara envâ' hükûmet ve sıyâset ederlermiş. İmdi Mekke-i mu'azzamanın beyi şerîfdür. Mekke-i mükerremeye varduktan sonra Mekke ahâlisine emîr-i hacc hükûmet etmek, Şerifi hükûmetden men' eylemek câiz değildir. Emîr-i hacc hüccâcın beyidir. Hüccâc beyninde olan mesâlihde hükûmet emîr-i haccındır...» (TSMK, K. 888, 229a-b'deki 23 Cumâdelülâ 959/17 Mayıs 1552 tarihli hüküm.)

27 25 Cumâdelülâ 959/19 Mayıs 1552 tarihli hüküm: TSMK, K. 888, 231a.

Cidde ve diğer iskelelerdeki adamlarının gelip-geçen tüccara eziyet etmemesine, ayrıca şer'e aykırı meydana gelen bâzı uygulama ve ahvâlin kaldırılmasına çalışması gerektiği hatırlatılmıştı²⁸ ki, muhtemelen bu sonuncu meselede hutbe konusu imâ edilmişti. Ayrıca şerife adamlarının halka zulmünü önlemesi, şayet bununla «mukayyed» olamazsa durumun İstanbul'a bildirileceği ifade edilerek kendisinin hareketlerinin sürekli kontrol altında tutulduğu ve takip ettirildiği hissettirilmişti.

Emirliği bir kere daha teyid edilen şerife bu ikazlar yapılırken aynı zamanda Ali Paşa'ya da tenbih yollu bazı talimâtlar gönderildiği görülmektedir. 15 Cumâdelûlâ 959/8 Haziran 1552 tarihli bir hükümde, gönderdiği bütün haberlere vâkîf olduğu, şerifin tekrar ibka edilip kendisine berât yollandığı, dolayısıyla şerif ile «müte'âriz» olmaması isteniyor²⁹; bir başka hükümde de, şerif emir-i haccı istikbâle geldiğinde, emir-i haccın çadır kurup önüne top ve tüfek yerleştirerek şerife bunların arasından geçip hil'at giymek üzere çadıra girme teklifinde bulunduğu, bunun «evlâd-ı seyyidü'l-enâm»a riâyete mugayir bir davranış olduğu için yapılmaması, ayrıca emir-i haccın hac farızasını yerine getirdikten sonra derhal buradan ayrılması gerektiği belirtilmişti³⁰.

Söz konusu hükümlerden anlaşıldığına göre, Mekke şerifinin İstanbul'daki adamı Şerif Acl'in faaliyetleri oldukça etkili olmuştur³¹. Onun kimler nezdinde faaliyette bulunduğu dair bir bilgi bulunmamakla birlikte, kendisinden sonra Şerif tarafından İstanbul'a gönderilen Kutbiddin Mekki'nin aşağıda temas edilecek olan

28 TSMK, K. 888, 232b (25 Cumâdelûlâ 959/19 Mayıs 1552): Bk. Ek VI.

29 «Ali Paşa'ya hüküm ki; Hâliyâ Âsitâne-i sa'âdet-me'âbvma mektûb gönderüp Mekke-i mükerreme şeriflerine müte'allık ba'zı ahvâl ilâm etmişsiz, her ne ki arz etmiş isen ilm-i şerif-i âlem-ârâm muhit ve şâmül olmuşdur, müşârin-ileyh şerifi yine kemâkân mukarrer kılup bu bâbda sana Çavuşum Cafer ile hükm-i humâyûnum gönderilmişdir buyurdum ki, sen dahi mezbûr şeriflere müte'âriz olmayup kemâkân yerlerinde hizmetlerinde olalar, devlet-i humâyûnuma müte'allık olan cumhûr-ı umûrda envâ' mesâ'i-i cemîlin zuhûra getiresin ve anda yapılmak emr olunan gemiler...» (TSMK, K. 888, 249a: 5 Cumâdelâhire 959/29 Mayıs 1552).

30 TSMK, K. 888, 260b (18 Cumâdelâhure 959/11 Haziran 1552): Bk. Ek VII.

31 Hatta bu faaliyetleri sırasında kendisine Cidde gümrüğünden vazife tayin edilmişti: TSMK, K. 888, 256a.

faaliyetlerine dair anlattıkları bu hususta ipuçları vermekte ve bilhassa kubbe veziri paşalar nezdindeki bol hediyeli girişimlerin etkili olduğu intiba'ı uyanmaktadır. Ancak genel olarak bakıldığında, Osmanlı hükümet merkezi şerifin hukukuna riâyeti ön plana alıp bölgedeki idârecilerinin daha dikkatli ve temkinli davranmalarının temine çalışırken, hem Ali Paşa hem de şerif arasındaki dengeyi sağlamaya da gayret etmiş; bu ince siyâset sâyesinde meselenin daha da dallanıp budaklanmasını bir süre için önlemiştir. Bu hüküm ve mektublarda genellikle Mekke emiri olarak Şerif Ahmed'in adı geçmekteyse de bütün bu olaylarda hiç şüphesiz tecrübesiyle Ebu Nümeý önemli bir rol oynamış olmalıdır. Zaten Ali Paşa'nın arzlarında da Ebu Nümeý'in fonksiyonuna dair ibârelere rastlanmaktadır.

*

**

Bundan bir süre sonra Ebu Nümeý'in, oğlu Ahmed'in 1554'te vefâtı üzerine emirliğe diğér oğlu Hasan'ın tayini için İstanbul'a mürâcaatta bulunduğu görülmektedir. Bu mürâcaat üzerine 22 Şevval 961/20 Eylül 1554 tarihli berâtle emirlik Hasan'a verilmiş³²; Ebu Nümeý Türkçe olarak kaleme aldırđı bir mektubda hac kâfilelerinin güvenlik içinde hac farızasının yerine getirdiklerini, oğlu Hasan'ın Haremeyn'i muhâfazada büyük gayret gösterdiğini ifade etmişti³³. Ebu Nümeý imzalı bu mektûbun Türkçe yazılmış olması, bu dönemde Mekke'de Osmanlı tesirinin gittikçe yerleştiğinin bir ifâdesi olmalıdır.

Ancak Ebu Nümeý ile oğlu Hasan'ın çok geçmeden 1557'de Medine'deki Osmanlı askerlerinin kumandanı Pîri ile anlaşmazlığa düştükleri ve yine İstanbul'a adam gönderdikleri dikkati çekmektedir. Bu defa gelen şahıs tarihçi Kutbüddin Mekki idi. İstanbul'a gelişi ve faaliyetleri ile ilgili bir seyahatnâme kaleme alan Mekki, Veziriazam Rüstem Paşa ve diğér kubbe vezirleri, bu arada eski Mısır valisi ikinci vezir Semiz Ali Paşa ile de görüşmüş, Padişahın huzuruna çıkmış, emirin mektublarını takdim etmiş, fakat bütün bu teşebbüslerinden bir netice alamamıştı. Mekki Ali

32 Bu berat için bk. *Münşeât*, I, 613-614. Burada Mekke emirliği için «Hükümet» ve «Eyâlet» lafzları kullanılmaktadır.

33 TSMA, nr. E 11701/42; bk. Ek III.

Paşa ile yaptığı görüşmede, onun kendisine Mekke şeriflerini sorarak onlar hakkında samimi duygularını izhâr edip Mahmud Paşa hâdisesi dolayısıyla kendisine isnâd edilen fiilerde herhangi bir medhali bulunmadığını ve masum olduğunu büyük yeminler ederek anlattığını, tekrar tekrar şeriflere karşı olan teveccühünü göstermeye çalıştığını, bu arada kendisinin de şikâyetçi olduğu eski Medine kadısı olup İstanbul'da emirin adamı gibi birtakım faaliyetlerde bulunan Kadı Celâl'den yakınarak, bu adamın kendisini gözden düşürmeye uğraştığını, Rüstem Paşa'ya yaklaşmak istediğini söylemişti³⁴.

Bundan sonra bütün işleri oğlu Hasan'a bıraktığı anlaşılan Ebu Nümeý, gönderilen nâme ve emirlerde oğlu Hasan ile birlikte anılmaya devam etti. Oğluna gönderilen talimatlardan bazılarının bir sûreti de ona yollanıyordu³⁵. Ebu Nümeý'in adı bazı Osmanlı kaynaklarında Koca Sinan Paşa'nın Yemen seferi sırasında hac için Mekke'ye gelişi ile tekrar zikredilmektedir (1571). Selânikî, Sinan Paşa'nın kalabalık maiyetiyle Mekke'ye gelişi üzerine Ebu Nümeý'in korkuya kapıldığını, tertip ettirdiği ziyâfete gitmediğini, buna kızan Sinan Paşa'nın sofrayı atlara çiğnettirip yağmalattığını, ancak daha sonra bu meselenin tatlıya bağlandığını yazmaktadır³⁶. Muhtemelen bu hâdiseden sonra Ebu Nümeý idarî işlerden tamamen çekilerek Yemen'de münzevî bir hayat sürmeye başladı. 9 veya 10 Muharrem 992/22-23 Ocak 1584'te burada vefât etti³⁷. Mekke'ye götürülüp Mualla Kabristanı'na defn olundu ve arkasında son Mekke Şerifi Hüseyin'e kadar uzanan büyük bir emâret âilesi bıraktı.

Ebu Nümeý'in uzun süren emirliği devresi, genel olarak Osmanlı idaresinin yerleşme dönemini teşkil etmiştir. Meydana gelen hâdiselere rağmen bu dönem Hicaz'da Osmanlı hâkimiyetinin geleceğini tâyin ettiği gibi «Şam ve Mısır emir-i hacları-Mısır Beylerbeyileri-Mekke emirleri» üçgeninin görev ve mes'uliyetlerinin çerçevesini de belirlemiştir.

34 Bk. E. Kamîl, «Hicrî Onuncu-Milâdî On Altıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arab Seyyahlarından Gazzi-Mekki Seyahatnâmesi», *Tarih Semineri Dergisi*, I/2 (İstanbul 1937), s. 64-66, 78-80.

35 Mesela bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühimme*, nr. 6, s. 190, hük. 409.

36 Selânikî, *Tarih*, (nşr. M. İpşirli), İstanbul 1989, s. 74; Peçuylu, *Tarih*, I, 484.

37 Zeynî, s. 55.

EK

I

TSMA, nr. E. 5962/1

Devletlü ve sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh medde zilluhu hazretlerinin rikâb-ı humâyûn-ı zafer-makrûnlarına yüz sürmekden sonra ma'rûz-ı bende-i bî-mıkdâr ve zerre-i hâkisâr oldur ki, ilm-i şerif-i âlem-ârâlarına hafî ve mestûr buyrulmaya ki, bundan akdem Mekke-i mu'azzama şerifliği sadaka buyrulan Muhrim-oğlu Zâir dâ'ileri arz olundukda sehven ismi Muhammed diyü yazılmağın berât-ı humâyûnda dahi Muhammed diyü kayd olunmuş mezbûr dâ'ilerinin ismi Muhammed olmayup Zâir olduğunda şübhe buyrulmaya ve berâtı on kerre yüz bin akça ile sadaka buyurula denilmiş idi, on kerre yüz bin olmuş lâkin ba'zı şartlar berâtında lâzım olmağın ol şartlar zikr olunmamak ile tekrâr arz olunup berâtı tekrâr yazılmak lâzım olmağın berâtı kendüye gösterilmeyüp bu bende yanında olan ahkâm kağıdlarından kendüye hitâb olunup bir hükm yazdırıldı ki Mekke şerifi olan Emir Ahmed'i azl edüp yerine seni şerif nasb eyleyüp bu hükm-i humâyûnumu verüp buyurdum ki, Mekke-i mu'azzamaya varup şeriflik hizmetinde olasın, inşâallah berâtın dahi yazdırılıp Mısır'da olan vezîrim Ali Paşa'ya irsâl olunur, ol dahi isâl eder deyü ol hükmü kendüye verüp zinhâr bu sırrı kimesneye fâş etmeyesin ki başın gider deyü tenbih olunup hatta şerif-i Mekke habîr ve âgâh olmasun deyü Hacc-ı şerif gidüp onbeş gün geçtikten sonra gemiye koyulup Cidde semtine revâne oldu. Şerif ile Emîr-i Hacc bendelerinin gavgaları olduğu esnâda bunlar dahi Cidde iskelesine varmışlar ki çıkup Emîr-i Hacc'a varalar. Cidde kal'ası kethudası haber almış imiş ki, şerifin yüz mıkdarı ademleri Cidde'ye gelüp Muhrim-oğulları deryâdan çıktıkları gibi başın kesüp veyâhûd habsile alup şerife ilemeler, mezbû [r] kal'a kethudâsı Muhrim-oğullarını gördüğü gibi kal'aya koyup hıfz edüp şerifin ademleri ne kadar ki talep etmişler vermeyüp Emîr-i Hacc bendelerine ahvâli i'lâm eylemiş, ol dahi her kime teklîf etmiş ise bu gavga arasında Cidde'ye varmağı kimse ihtiyâr etmeyüp hayli ıztırâb çeküp âhirü'l-emr mahrûse-i Mısır'da Çerkesler ağası olup bundan akdem Mustafa Pa-

şa'yla Yemen'e irsâl olunan Hüseyin Ağa bendeleri Yemen'e vardıkda göz ağrısına mübtelâ olup ifâkat bulamadığı ecilden anların icâzetiyle Mekke-i mu'azzamaya gelüp Hacc-ı şerîfe tevakkuf etmiş imiş. Bu haber sâbika bendeye dahi vâsıl olmuşdu, ana dahi bir hükm yazılmış idi ki Emîr-i Hacca mu'âvenet lâzım oldukda hizmetde bulunasın deyü hitâb olunmuşdı, ol hükmü anlara gösterüp ol dahi yüzü ağ olsun emr-i pâdişâhiye ita'at edüp heman tevakkuf etmeyüp bunca dalgalık arasında Cidde'ye varup hem Muhrim-oğulların gemiye koyup gerü Mısır cânibine gönderüp ve hem anda Yemen'e gidecek ulufe varımış anı dahi alup iledüp Emîr-i Hacc bendelerine teslim eyleyüp anlar dahi kifâyet mıkdarı adem ta'yîn eyleyüp Yemen vilâyetine irsâl eylemişler. Muhrim-oğulları dahi işbu Saferü'l-muzafferin (959) ikinci gününde gelüp mahrûse-i Mısır'a dâhil oldular, dördüncü gün hüccâc dahi gelüp a'lâ ve ednâdan sahîh haberler alunup mufassal ve meşrûh yazılıp hâk-i pây-ı şeref-bahş-i pâdişâhiye arz olundu. Ammâ devletlü pâdişâhım şerîfin bu yıl hakkından gelinmedi, sonra hüccâc varmalu oldukda bir fesâd-ı küllîye bâis olup veyâhûd Mekke-i mu'azzama halkına bir hasâret erişdire deyü mübârek hâtır-ı âtır-ı deryâ-mekâtır-ı pâdişâhiye gubâr gâmtârî olmaya eğer anun kudret-i kâmile si olaydı hüccâcdan bir nefer kimesne çıkartmayup cümlesin helâk eder idi, hemân sahrâ âdemisidir, gücü yetdiğüne zulm ü te'addî eder şöyle ki Mekke-i mu'azzama halkına hasâret kasd ide Mekke'nin her bir evi bir kal'a mânendi imiş hiçbir kimse tâbi' olmayup damlar üzerinden taşla helâk ederlermiş, ammâ devletlü pâdişâhım mezbûrun arz-ı Hicaz'dan kal' u kam'ı vâcib olmuşdur, anun vücûdu safha-ı gerdûndan hakk olunmak pâdişâh-ı âlem-penâh devletinde âsândır bu def'a böyle vâkı' olduğuna bâis Şam Emîr-i Haccı'na ve Mısırlu tâifesinin yoldaşlığına i'timâd olunup şerîfin haberi yoğiken gafletle bir iş etmek fikr olunmuş idi, şerîf Ebu Nümeyy ile oğulları bir yerde asker arasmada cem' olmak muhâl iken bu kadar bir evde cem' olalar dahi i'timâd olunan kimesneler bunun gibi fırsatı fevt edeler bu kadar muhanneslik etdiklerinden gayri bu bendeyi halk-ı âlem arasında şerm-sâr edüp ve hem mîrî maslahatın avk u te'hîrine bâis olalar, hâşâ eyyâm-ı humâyûn-ı adâlet-makrûn-ı pâdişâhîde ki böyle edenlerin haklarından gelinmeye ve bu dahi ilm-i şerîf-i şehinşâhiye hafî buyrulmaya, hüccâc-ı sa'âdet-nitâc Mekke-i mü-

kerremeden çıkup gelürler iken akeblerinden bir hüccân gelüp Cidde beyi Mustafa Bey için vefât etdi deyü haber verüp ve şerîf dahi etdüğü işlere nedâmet sûretin gösterüp arz-ı ubûdiyyet edüp Muhrim-oğlu'na şerîflik ne vechile ve ne tarikle verilmiş ise biz dahi ol vechile kabûl ederüz deyü pişkeş tedârükün görüp ve Mısır Emîr-i Haccından şikâyetler eyleyüp Şam Emîr-i Haccı ile dergâh-ı mu'allaya bir yarar âdemisin gönderdüğü haberin vermiş, devletlü pâdişâhım anun gönderdüğü kimesne dedikleri gibi Medine kadısı Kadı Celâl ise haylice kelimâta kâdir hâzır cevâbdır bu bende ile Haleb'den Mısır'a bile gelmişdir, emîr-kelâmıdır, ammâ fitnedir, sözüne itimâd edecek kimesne değildir mutlaka şerîf tarafın tutup andan gayrı taraf eksiği değildir, anun in'amı ile mümtelidir ekser nâssı kendüye tâbî' edüp şerîf tarafını tutturmak mukarrerdir, devletlü pâdişâhım ol şerîflerün şefkat ü merhamet edecek halleri yokdur, amma kulzüm-i zehhâr-ı âtîfet-şi'âr-ı şâhâne ve merâhim-i cemîle-i celîle-i pâdişâhâne temevvüc edüp anlarun hakkında bir zerre inâyet ve bir şemme himâyet zuhûra gelüp Cidde-i ma'mûrenin kendüye âid olan cümle-i mahsûlünden ferâgat etmekle kanâ'at olunup şimdîye değin müslümanlara etdikleri kabâhat afv buyrulup şefkat ü merhamet olunursa, bâri hutbe-i şerîfe müstakil pâdişâh-ı âlem-penâh ismine okunup kendünün ve oğullarının isimleri kat'an tezekkür olunmaya ve Mekke-i mu'azzamada vâki olan beytü'l-mâlin bir mikdârına ve ihtisâb ve sâir bâd-i hevâsına dahl edegelmışlerdir, anlara dahi dahl u ta'arruz etmeyeler deyü berâtında kayd olunmak fermân oluna ve eğer emr, hemân evvelki emirdir dahi rücû' yokdur yeni şerîf olan Şerîf Zâir'in şerîfliği mukarrerdir tedârükü her ne ise görülüp gönderülsün deyü fermân olunursa hemân emr eyleyüp bunun berâtı dahi şart-i mezbûr üzre yazıla, ammâ Cidde mahsûlünden ve Mekke beytü'l-mâlinde ve ihtisâb ve sâir bâd-ı hevâsından bedel her senede onbeş bin sikke filori Cidde mahsûlünden ta'yin eyleyüp arz-ı Hicaz'ı sancak tarîkıyla verdim ki zikr olunan mıkdarı filoriyi Cidde mahsûlünden her kim emîn olursa mâh be-mâh verüp ol dahi alup mutasarrıf ola deyü kayd olunup berâtını yazdurup irsâl buyrula ki, bu def'a berâtı kendüsüne teslim oluna ve mezbûrun âdemisine te'hîr sûretin gösterip bu hakîrlerine ta'cîl haber irsâl buyrula ki şerîfe ye's haberi vâsıl olmadan bu cânibde Mısır muhâfazasında olup Yemen vilâyetine gönderilmek fermân

olunan Kılıç Bey bendeleri gereği gibi yarar kâr-güzâr defa'âtle ceng ü cidâl ve harb ü kıtâl görmüş bendelerindendir gitmemişdir henüz yarak görmek üzredir Yemen'e gider deyü bahâne edüp bir mıkdar tüfenkçi ile deryâdan gönderile ki varup Cidde-i ma'mûrede oturup hıfz u hırâset-i memleket ve zabt u sıyânet-i vilâyetde ola ki Cidde'nin su bâbında ziyâde muzâyakası varımış birkaç yıl mıkdarı olmuş ki bir katre bârân nüzûl etmemiş ve suyu getürdükleri yer dahi İstanbul'dan Halkalıpınar kadar yerdir derler anda dahi yer yer kuyular imiş memleket emn ü emân üzere olsa suya varup gelmeğe muzâyaka çekilmez imiş, Cidde kal'ası ise içinde beş-on nefer âdem ancak sâkin olmağa mümkün imiş, kalan hisar erenleri nefsi Cidde'de sâkin olurlar imiş, hemân Hak sübhânehû ve te'âlâ hazretleri hıfz ede, şöyle ki şerîf isyân sûretin izhâr edüp Cidde'ye zarar götürmek kâsd etse Ciddelü'nün su aldıkları kuyuları doldurup battâl etmekle halka gereği gibi muzâyaka vermek mukarrer imiş, ma'lûm-ı şerîfidir ki susuzluğa kimse mütehammil olmaz şerîf ise Dergâh-ı mu'allaya gönderdiği ademinin cevabına muntazırdır, murâdı üzere haber vâsıl olmayacak ihtimâldir ki fesâda mâil olup Cidde'ye kâsd ede, Cidde'nin eğerçe deryâ tarafından havfı yokdur ammâ kuru tarafmdan su gelmek ile halleri müşkil olur, şimdi Kılıç Bey bendeleri bir mıkdar kulla varıcak anun gibi muzâyaka mahalli olursa yarağile âdem gönderüp suyu getürdüp halka muzâyaka çekdirmez idi, sonra kuru tarafmdan dahi bir yarar kullarına dört-beşyüz nefer mıkdarı yarar asker koşup yeni şerîf olan Zâir dâ'ilerine vech-i meşrûh üzere berât-ı humâyûn geldikten sonra sancağını verüp hil'atini giydürüp bile gönderile ki varup Cidde'de Kılıç Bey ile mülâkat edüp ittifâkla şerîfin maslahatın görüp itmâma eriştireler, ammâ yolları üzerinde olan Yenbû hâkimine ve Medine-i münevvere beyine dahi sizün yerlerinüz mukarrerdir hemân şerîf Zâir'e her vechile mu'în ü zahîr olup dâyimâ mu'âvenet ve müzâheretten hâli olmayasız deyü hil'at-ı humâyûnla istimâlet hükümleri irsâl buyrulamak lâzımdır devletlü pâdişâhım eğer Kılıç Bey kulunuz Cidde'de oturup bu hizmeti edâ etmek fermân olunursa Cidde Mısr cânibine muhtâc yerdir husûsan suya ziyâde harç lâzımdır, ümidir ki bir mıkdar terakkıcik inâyet buyrula ki her vechile mahall-i inâyet bendelerinden olup her giz hizmetden yüz döndürür kullarından değildir, inşaallah bu hizmeti edâ ettikten sonra emr-i pâ-

dişâhî mücebince yine varup Yemen vilâyeti hizmetinde ola ve şerif bu bende-i hakire bir mufassal mektûb gönderüp Emîr-i Hacc bendelerinden envâ' şikâyet edüp hüccâcı usât-ı urbâna yağma etdirdi demiş, devletlü pâdişâhımın ilm-i şerif-i âlem-ârâları muhît ola ki hüccâc arasma kat'an isyân ve tuğyân üzre olan urbân tâifesinden kimesne gelmeyüp belki şerifin kendü hüküm ü hükümet ettiği vilâyetin urbânı kurban için ağnâm getürürler, urbân-ı usât şerif vehminden memleketine duhûl etmek ihtimâli yoğemiş Badiye a'râbı hod kefere-i fecere gibi aralarında savm u salât ve hacc u zekât olmayup hayvan gibi tâifedir Badiye'den yürürler anlar Ka'be'ye gelmezler eğer kurban getürürler deyü cevâb verirlerse kizb-i sarîhdir ki anların birisi şerif vilâyetine gelse şerifin âdemleri her nesi varsa alup kendülerini katl ederlermiş, mücerred Emîr-i Hacc bendelerine günâh isnâd edüp kendülerinde zerrece suç komayup emânet ve istikâmetlerin arz ederler, anlarun gönderdikleri mektûb dahi mühürlenüp bile gönderildi mütâla'a buyrula, bu dahi ilm-i şerif-i pâdişâhiye hafî buyrulmaya ki inşaallah Ebi Nümeyy ile oğullarının ahvâli ber- taraf olup feth-i küllî müyesser olduktan sonra yeni olan şerifi dahi dilersenüz ber-karâr edüp şerifliğini mukarrer buyurasız, eğer emr olurise Rumili'nde veyâ ahar vilâyetde dirlik ta'yîn olunup Mekke-i mu'az-zamaya bir ağır dirliklü bey ta'yîn eyleyüp varup Mekke-i mu'az-zama içinde oturup etrâf ve cevânibini hıfz u hırâsetde olup Mekke-i mükerremede olan tüccâr vesâir müslimîn-i sa'âdet-âsâr ıztırâbdan hâlî olup devâm-ı ömr ü devlet-i humâyûn-ı pâdişâhî ed'ıyyesine iştigâlde olalar, devletlü pâdişâhım bu kadar mufassal mektûbu eğerçe okuyup dinlemek musadda'dır, lâkin bu vilâyetlerde vâkı' olan ahvâl ve kazâyânın cümlesine vâkıf olup şu'ûr-ı tâmm-ı şerif-i pâdişâhî olmak mühimm ü lâzım mülâhaza olunmağın irtikâb olundu, bâkî emr ü fermân devletlü sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerininindir.

efkaru'l-ibâd
Ali el-hakîr

II

TSMA, nr. E. 5962/2 :

Devletlü ve sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh medde zılluhu hazretlerinin rikâb-ı humâyûn-ı zafer-makrûnlarına yüz sürmekden sonra ma'rûz-ı bende-i bî-mıkdâr ve zerre-i hâksâr budur ki, ilm-i şerif-i âlem-ârâlarına hafi ve mestûr buyrulmaya ki bundan akdem şürefâ-i Mekke-i mu'azzama husûsu südde-i sa'âdete arz olundukda Mekke-i mu'azzama şerifliği sâbıka Mekke şerifi iken ma'zûl olan şerif Muhrim oğullarından Zâir nâm dâ'ilerine sadaka buyrulup berât-ı humâyûn ile sancak ve ba'zı ahkâm-ı şerife vârid olmuş idi. Ol ahkâm-ı şerife muktezasınca Emîr-i Hacc benderlerine bu vechile ısmarlanmış idi ki inşâallah Mekke-i mu'azzamaya varduğunda eğer pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin hil'at-ı humâyûnunu giydirdüğün zamandadır ve eğer Mina'ya ve Arafat'a çıkulduğu mahallerdedir ve eğer âhar mekân ve mevzı'dedir bilcümle fırsat bulduğun mahalde üzerlerine hücum edüp neylerse eyleyüp cümle ele getürmek ardınca olası inşâallah maslahat itmâm bulursa Şerif Muhrim oğullarından Şerif Zâir'e Dergâh-ı mu'allada Mekke-i mu'azzama şerifliği sadaka olunup eline berât-ı humâyûn verilmişdir, kendüsü gemi ile Mekke-i mükerremeye varsa gerekdir, sancağını ve hil'atini siz bile alup gidüp hemân ol sâ'at buldurup sancağını ve hil'atini teslim eyleyüp Mekke-i mu'azzama şerifi min-ba'd budur deyü nidây-ı âm etdüresin. Bu hususlarda sana mu'âvenet için Şam Emîr-i Haccı'na ve Mekke Kadısı'na ve Cidde Beyi'ne ve Yemen'den gelen Mısır Çerkesleri Ağası Hüseyin Ağa'ya dahi hükümler vârid olmuşdur. Lâzım olduğu mahalde hükümleri gösteresin ki gereği gibi sana mu'âvenet ve müzâheret ederler deyü bu bende yanında olan nişanlı ahkâm kâğıdlarından mezbûrûn benderlerine birer hükm yazılıp her birine hitâb olundu ki, hâliyâ mahrûse-i Mısır Emîr-i Haccı'na ba'zı maslahat sipâriş olunmuştur, anun gibi Mekke-i mu'azzamaya varduğunuzda ol hizmete mübâşeret edip sizden isti'ânet taleb etmek lâzım olursa müşârûn-ileyh ile yekdil ve yekcihet olup emrim muktezâsınca mûmâileyhe gereği gibi mu'âvenet ve muzâheret eyliyesiz ki itmâm-ı maslahat eyleye bilcümle mezkûrun şükri ve şikâyeti müsmir ve mü'essirdir, ana göre tedârük edesin deyü envâ' te'kidât olunup ol hükümler dahi Emîr-i

Hacc'a teslim olunup ammâ göresin şöyle ki fırsat el vermeye mukayyed olmayasın bir vakt-ı âharda dahi tedârük oluna denilmiş idi. Mezbûr Emîr-i Hacc bendeleri dahi Mekke-i mu'azzamaya varup şerifin hil'atini ihzâr etdükde mezbûr şerif hil'at giymeğe geldiği mahalde bin mikdarı müsellağ yalın kılıçlı kimesneler ile gelüp Emîr-i Hacc'ın oturduğu yere atla varup anda unfla atından inüp hil'ati giyüp yine atına binüp evvel kelâmı bu olmuş ki benüm yerimi Muhrim oğullarına vermeğe sebep nedir kimin yerin kime verirsin deyü Emîr-i Hacc'a itâb yüzünden hitâb etdükde Emîr-i Hacc dahi bu ne sözdür, mücerred bahâne edüp bana hurmetsizlik etdiğünü bastırmak[m] istersin ne asıl Muhrim oğullarıdır bizüm ol asıl kavlı ü fi'lden haber ve âgâhımız yokdur, bî-vech söz söylemek size münâsib değildir deyü ba'zı istimâlet vermek istedikde, hây bu haber bize çokdur gelüp vâsıl olmuşdur görelüm anı bizüm yerümüze ne vech ile hâkim edersin deyü söyleyerek gidüp bunlar bu sözü kanden istimâ' etdiler deyü bî-huzûr olup sonradan anın kendü âdemlerinden birisi demiş ki Muhrim oğullarının İstanbul'da bu işleri yazıldığı mahalde şerifin Dergâh-ı mu'allada Suhte Memi demekle ma'rûf bir âdemisi var idi, anda haber alup şerife mektûb birle bildirmişdir deyü haber vermiş, Emîr-i Hacc bendeleri ise bu mahalde fırsat bulmayup Mekke-i mu'azzamaya varup tavâf-ı Beytullahi'l-ulyâ etdiklerinden sonra vakit olacak Arafat'a çıkup anda dahi mahal düşmeyüp dönüp Mina'ya geldiklerinde âdet-i kadîmi üzre Emîr-i Hacc, Ka'be-i mutâhharaya varup örtü örtüp yine geldikde eğer şerif ahvâline mukayyed olunmazsa ihmâl ve müsâhele etdik deyü itâb olunmakdan vehm edüp şerif kandedir deyü tecessüs etdirdikde haber vermişler ki, şerif oğulları ile evinde otururlar. Emîr-i Haccı bendeleri bunun gibi fırsat kande ele girer ki oğulları ile bir yerde ev içinde cem' olalar bunun gibi fırsat hiç bir zamanda düşmez deyü şerife âdem gönderüp bayramlaşmağa icâzet taleb eder, âdem varup gelince i'timâd etdiği yarar hudâvendigâr kullarından bir mikdar âdeme kaftan altından zırh giydirüp hâzır olduklarında şerife varan âdemisi gelüp n'ola gelsünler deyü icâzet verdiler dedikde Emîr-i Hacc ata binüp anlar yanınca vardıklarında meğer ki şerif evi içinde bir mikdar giyimlü adem hâzır etmiş imiş Emîr-i Hacc, Şerif'in kapusuna varup henüz içerüye girmeden hemân yalın kılıçlı bir niçe merde-i siyah-rû karşı gelüp nedir bu deyince, ceng-âşûb

ulaşup şerif Ahmed kendüsü dahi aralarında, bre koman ibn-i nasrâniyi deyü iğrâ edüp iki def'a kendüsü dahi Emîr-i Hacc'a mızrak atup Emîr-i Hacc dahi mızrakını def' edüp nâyire-i harb u kıtâl ve ceng ü cidâl bir mikdar zaman işti'âl bulup mâbeynde anlardan yirmi mikdarı siyeh-rûlar mürd olup bu cânibden dahi beş nefer kimesne şehîd olup birkaç kimesneler mecrûh olmuşlar, ceng mümted olmağla anlar kaçup içerü girüp kapuyu sedd edüp başları kayusu oldukda Emîr-i Hacc dahi darbuzenler getürdüp kapusuna havâle edüp bu hususun şimden girü saklaması ber taraf oldu deyü Dergâh-ı mu'alladan kendüye vârid olan hükm-i cihân-mutâ'ı ve Şam Emîr-i Hacc'ına yazılan hükmü Şam Emîr-i Hacc'ına gönderüp bu husus pâdişâh emri ile olmuşdur, yanınızda olan askeri getürün maslahat ber-taraf olsun dedikde, biz bunda hacc etmek için geldik ceng ü cidâle gelmedik bu işler Mısır'da düzülüp koşulmuştur, pâdişâh hazretlerinin bu işten haberi yoktur deyü ba'zı ratb u yâbis kelimât dahi edüp yanınca olanları gönderüp gerüye alup gidüp anun bu makûle nâ-merbût kelimâtını ve hilâf-ı emr-i pâdişâhî etdüğü fi'lini görücek bunun yanında olanlar dahi bir bir dönüp gerüye gidüp birkaç nefer kimesne ile kalup akşam olunca bekleyüp içerüden kimesne çıkartmayup akşam olduktan sonra içerüde olanlar dahi duvarı delüp çıkup kaçmışlar varup Mekke-i mu'azzamaya girüp tevâbi' ve levâhıkın cem' edüp hüccâc tarafına bir mikdar âdem salup dağ tarafında olan hüccâc develerinden bir mikdar deve sürdürüp ve ba'zı kimesnelerin dahi Mina'dan Ka'be tavafına gider iken yolda yalnız bulup esbâbların soymuşlar ve Ka'be tavaf ederken Çerâkise bölüğünden Emîr-i Hacc'la koşulanlardan Muhammed nâm bir Çerkes yiğidini Hacer-i mübârek ile Makam-ı İbrahim mâbeyninde şerif kendüsü işâret etmekle âdemleri katl edüp akşam oldukda Merve ile Safa mâbeyninde ihrâk bi'n-nâr eylemiş, sonradan şerif dahi izhâr-ı isyân etmek kasdın edüp hüccâca zarar u noksan eylemek murâd edindikde Mekke-i mu'azzama a'yânı pâdişâh-ı âlem-penâh emrine muhâlif vaz' olunduğuna kat'an rızamız yokdur şöyleki hilâf-ı rizây-ı pâdişâh iş etmeğe ikdâm edesin, aslâ sana itâ'at etmeziz sonra memleketde dahi yerin kalmaz deyü haber gönderdiklerinde ol dahi izhâr-ı isyâna cür'et edmeyüp hüccâc tarafından alduğı develeri gerü verdirüp ke'enne bundan bir fi'l-i nâşâyeste ve bir hareket-i nâ-mâ'kul sâdır olmamış gibi oturup Şam Emîr-i Hacc'ını ve Mekke Kadısı'nı getürüp bu kazıyye niçe ol-

mak gerek deyü onlar ile meşveret etdikde anlar dahi bu hususdan padişahın haberi yokdur Mısır'da olan Ali Paşa'nın işidir bundan nesne yokdur biz sana mektûblar verelim Dergâh-ı mu'allaya pişkeş gönder yerin mukarrer olması benüm boynuma deyü Şam Emîr-i Haccı boynuna alup sâbika Haleb'e varup şerifin mesâlihi-ni görüp Aktâr-ı Hicaziyye'nin cümle-i umûru sana mufavvezdir deyü berât-ı humâyûn ihrâc edüp Mısır'da olan bendelere dahi ol cânibe müte'allık olan mühimmât ve mesâlihe dahl etmeyesin ki ol cânibin umûr-ı âmmesi Mekke-i mu'azzama hâkimi olan Ahmed bin Ebi Nümei bin Şerif Berekât'a ısmarlanmışdır deyü dahi mü'ekked ve müşedded hükümler ihrâc edüp kendüye Medine-i münevvere kadılığı sadaka buyrulan Celâl nâm kadıyı Mısır Emîr-i Haccı gitdikden sonra Şam Emîr-i Haccı ile bile koşup göndermek mukarrer oldukda Emîr-i Hacc bendeleri dahi bunun gibi tedbîr ve tedârükü ma'lûm etdikten sonra şerife mu'âraza etmeyüp hüccâc-ı sa'âdet-nitâcın ahvalini görüp gözetmeğe meşgûl olup ve vâkı' olan ahvâli mufassal yazup Dergâh-ı mu'allaya arz edesiz deyü bu cânibe göndermiş, amma şerif yollarda âdemler komuş imiş, Emîr-i Hacc gönderdiği âdemi tutup katl edüp mektûbların kendüye iletmışler hüccâc ahvâli ma'lûm olmamağın ziyâde bi-huzurluk vâkı' oldukda Akabe nâm-mevzi' ki, mahrûse-i Mısır'a on günlük yoldur hüccâc anda geldiklerinde şerifle Emîr-i Hacc ahvâli şöyle vâkı' oldu deyü haber vârid olup niçün mukaddem haber gönderilmedi deyü su'âl olundukda âdet-i kadime üzre âdem gönderildi lâkin yolda şerifin âdemlerine tuş gelüp kabz edüp helâk etmişler deyü haber vermeğın sahih haber almak için hacc-ı şerif gelince tevakkuk olunup hacc-ı şerif dahi işbu Saferü'l-muzafferin dördüncü günü emn ü emânla gelüp mahrûse-i Mısır'a dâhil olduktan sonra hüccâcın ekâbir ve esagırinden kazıyye ne vechile olduğunu sıhhati üzre haber alup vuku' üzre südde-i sa'âdet türâbına arz olundu, devletlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin ilm-i şerifleri muhittir ki adüvviye mukaddem haber alıcak beher hal kendü cam halâsında olur hususan bizüm hizmet ısmarladığımız kimesneler emr-i şerif-i pâdişâhiye muhâlif varup düşmen cânibine kendü ekleri maslahatı için mu'âvenet ve muzâheret edeler ne vechile feth müyesser ola, şöyle ki, vâkı' kazıyyelerdir hâk-i pâ-y-ı şeref-bahş-ı pâdişâhî arz olundu, bâki emr ü fermân devletlü sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penahındır.

efkarü'l-ibâd

Ali el-hakîr

III

T SMA, nr. E. 11701/42 :

Dergâh-ı hilâfet-penâh ve bârgâh-ı sa'âdet-destgâh lâ-zâle mü'eyyiden bi-nasrillah mahfûz (...) kibeline arz-ı bende-i du'â-gûy oldur ki, bu sâl-i mübârek-fâlde minvâl-i sinîn-i sâbika üzre etrâf u cevânibe âlem-i vesi'ül-eknâfdan duhûl eden hüccâc-ı meymûnü'l-ferrâc mefâviz ve berârî ve kıfâr ve saharayı kat' edüp sâye-i emn ü adâlet-i pâdişâh-ı islâm ve zill-i merhamet u himâyet-i zillullah fi'l-enâmda Mekke-i müşerrefeye şerrefeha'llahu te'âlâ ilâ-yevmi'l-kıyâme dâhil olup(?) hamîyyet-i kalb u huzûr ve ferâğ-ı hâtır u hubûr ile tavâf-ı Ka'be-i şerîfeyi edâ edüp lebbeygûyân ve tazarru'-künân vekâr ve sekîne ile cebel-i Arafat savbına su'ûd edüp Arafat-ı fâyizetü'l-berekâtta vakfa-i a'zamda sagîr u kebîr ve ganî vü fakîr ve me'mûr u emîr el kaldurup devletlû pâdişâh-ı gerdûn-iktidâr halleda'llahu te'âlâ hilâfete hû ilâ yevmi'l-karâr hazretlerinin tûl-i ömr-i şerîfleri ve bekâ-yı izz ü nasr-ı münîfleri ed'ıyyesine iştigâl ve ibtihâl kılındıktan sonra ber-muktezâ-yı kerîme, «fe izâ efaztum min Arafâtin fe'z kurullahe inde'l-meşâri'i'l-harâm» Arafat'dan Müzdelife'ye ifâze olunup ol cem'-i mübârekeke vakfa-i (...) edâ eyleyüp ed'ıyye-i sâbika tekrâr be-tekrâr okundukdan sonra husûl-i menâyile Mina-i mübâreke te-veccüh olunup remy-i hicâr ve halk ve zebh ve tavaf-ı hacc u sa'y ve sâir menâsik tertîbi ile mü'eddâ olundukdan sonra hüccâc-ı mezbûrun emn ü emîn ve refâhıyyet u itmi'nân ile her birisi vatan-ı aslîsine avdet üzre olup hiç bir kimsenin hakkı zâyî' olmayup oğlum ve ciğer-küşem Seyyid Hasan kulları hıfz u hırâset ve zabt u himâyet-i Haremeyn-i şerîfeynde dakika fevt etmeyüp bi'l-leyli ve'n-nehhâr ve'l-aşıyyi ve'l-ibkâr Haremeyn-i şerîfeyn te'mînine ve tatmînine çalışup hıdemât-ı alıyye-i sultaniyye edâsında cüst ü çâlâk (...) olduğu Âsitâne-i murâd-bahşe arz olundu, bâkî fermân Dergâh-ı mu'allânındır.

el-mülûkü'd-dâ'î
Ebu Nümeý b. Berekât

IV

TSMA, nr. E. 7649/1

Devletlü ve sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin rikâb-ı humâyûn-ı zafer-makrûnlarına yüz sürmekten sonra ma'rûz-ı bende-i bî-mikdâr ve zerre-i hâkisâr oldur ki, ilm-i şerif-i âlem-ârâlarına hafî buyrulmaya ki, bundan akdem bu bendeye Mekke-i mu'azzamanın hâliyen ve sâbıkan olan kadılarından ve ba'zı a'yân-ı tüccârdan ve gayriden Cidde sancağı beyi olan Murad Bey hakkında vârid olan mektûblarını bir kiseye koyup mühürleyüp Dergâh-ı mu'allaya irsâl olunmuşdu. Ol mektûblar muktezâsınca mezbûr Murad Bey'i teftiş etmeğiçün mahrûse-i Mısır kadısmı kadı ve sūdde-i sa'âdet çavuşlarından Teke-zâde Cafer Çavuş bendelerini mübâşir ta'yîn edüp ol bâbda ahkâm-ı şerife verilmiş imiş. Ol emr-i şerif muktezâsınca mezkûrlar Ka'be-i şerife varup edâ-ı menâsik-i Hacc-ı şerif etdiklerinden sonra Mekke-i mükerrermede mezkûrun azlini halka i'lân edüp Murad Bey'den ve kethudâsından ve sâir âdemlerinden her kimin şikâyeti varsa gelsün deyü merrâren nidây-ı âmm etdirmişler, bir kimesne gelmiş, ol dahi Cidde'de muhtesib imiş, Murad Bey'den ve kethudâsından ve kaynı Muhammed nâm kimesneden hayli nesne talep etmiş, ba'zını inkâr etmeyüp vermişler, ba'zını dahi ba'de'n-nizâ' şâhid ibrâz etdüğü mahalde sulh edüp dörtyüz elli sikke filorilerin almış andan gayrı kimesne gelmemiş; tüccâr tâifesi ise Hind diyârında bulunmuşlar demek isterler ki, mukaddemâ Murad Bey'e ve Şerife tenbîh olunmuş ki, şikâyetçileri iskât edeler, mukaddemâ şekvâ mektûbları gelüp sonradan teftiş mahallinde kimesne gelmedüğünden dahi anlanur ki şikâyetçileri iskât etmiş olalar, gazez hemân bendenin mukaddemâ gönderdiğüm şekvâ mektûblarını tezkîb edüp Murad Bey teftiş olunup nidây-ı âmm olundu, şikâyetçisi yokdur deyü hâk-i pâ-y-ı pâdişâhiye arz edeler, ba'dehu Mekke şerifine senin için zabt olunan mahsûlün defterlerini ver ki pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerine âyid olan mahsûlün dahi ana göre muhasebeleri görüle deyü haber gönderdiklerinde kendüye râci' olan mahsûlü kimesne duymasın ve hem Murad Bey'e sa'y olsun deyü defter vermemiş, kadı dâ'ileri dahi Cidde'ye varup Murad Bey'i meclise getürüp bey hazretleri işte şikâyetçilerini

def' eylemişsin, bir kimesneden gayrı kimesne gelmedi, müdde'ye cebr olmaz kendüler bilürler, amma Cidde-i ma'mûrenin mahsûlünü ibtidâ-i nezâretinden bu zemâna gelince hod kimesneye zabt etdürmeyüp kendün tasarruf eyledün, kânûn ve defter muktezâsınca muhâsebeni ver dediklerinde envâ' ta'allul ve bahâne etdikten sonra kaynı olan Muhammed nâm kimesne ile bir iki kâtibi ta'yîn edüp bunların sözleri ve defterleri makbûlümdür, bunların muhâsebelerinden zir ü bâlâ her ne vâkı' olursa cevâbmı benden talep edün dedikde sözleri tescil olunup muhâsebe görüldükde ba'zı husûslara temessük lâzım olup talep etdiklerinde temessük lâzım olan husûslar dursun andan mâ'adâsı görülsün defter tamâm oldukda temessükler dahi gösterile deyicek kadîmden ol vilâyetde mukarrer olan mesârıfdan gayrı ve lâzım olan temessüklerden mâ'adâ mâlâ-keâm ikiyüz on üç bin mikdârı para zâhir oldu, kandedir dediklerinde mecâli kalmayup vermek sadedinde iken deryâdan gelüp gitmeleri mukarrer olmağın deryâ ahvâlidir, kim bile, nice ola deyü çavuş bendeleri akçe'i almayup ol dahi mahrûse-i Mısır'a vardıkda zikr olunan malı ve temessükler vereyin dedüğü ecilden gemi ile Mısır'a getürdüklerinde talep edecek vermedüğü ecilden müşârün-ileyh kadı dâileri bu bende gelüp Cidde malı Mısır hazinesine müte'allıkdır, Murad Bey zimmetinde hayli mâl-i mirî zâhir olmuşdur, ba'zı husûslara temessük dahi lâzımdır, şöyle ki temessük getürmeye, anlar dahi alınmak lâzımdır, Cidde içinde iken ol malı vermek mukarrer olmuşdu, şimdi Mısır'a gelindi ise ta'allul edüp vermez pâdişâh-ı âlem-penâhın vezîrisiz Dîvân'a getürdün ne cevâb verdüğün sizler de görün dedikde lillahi te'âlâ anı benim yanıma getürmek müsâviye bâ'is olur, bu husûsa sizler me'mûrsuz, ilminiz muhît olduğu üzre yazup Dergâh-ı mu'allaya il'âm edün dedükde mâl-ı pâdişâhının tahsîlinde sizler böyle ihmâl sûretin göstermek münâsib değildir deyü ibrâm etdikde zarûrî Dîvân'a getirdilüp kadı dâ'ileri kendüsünden kendünün ihtiyâr etdüğü kâtiblerün defterleri muktezâsınca mâlâ-keâm vâkı' olan bâkî para'i ve lâzım olan temessükleri bi'l-muvâcehe talep etdükde gâh mirîye benim deynim yokdur, gâh yedim ise vereyin, gâh bu kâtiblerün defterleri benim makbûlüm değildir, gâh bunların defterleri neden makbûl olur, benim harc etdim dedüğüm makbûl olmaz, gâh ben sancak beyi değil miyin benüm etdüğüm etmek değil midir, gâh şöyle gâh böyle deyü kadı

dâ'ileri çavuş bendeleri ile husûmet edicek Dîvân'da hâzır olan sancakbeyleri bendelerinin birisi bey hazretleri niçün böyle söyler-
siz kanûn-ı kadîm değil midir ki padişâh-ı âlem-penâh hazretleri-
nin eğer sancakbeyleri ve eğer paşa bendeleridir mâl-ı pâdişâhî
içinde olduklarından sonra mîrî cânibinden kâtibleri olup vâkı'
olan ihrâcât ve mesârifi kitâbet edüp sonra muhâsebelerin ver-
mezler mi, sen olduğun hizmetde emirle konulan kâtiblere kitâ-
bet etdürmeyüp istediğini getirüp istemediğini giderüp bildü-
ğün gibi eylemişsin muhâsebe taleb olundukda envâ' ta'allûlden
sonra bir iki kâtib ta'yîn edüp kendüler ve defterleri makbûlüm-
dür demişsin ikrârını dahi tescil eylemişler. Mısır kadısı gibi ki-
mesnenin katında bi't-tav' ve'r-rızâ ikrâr u i'tirâf eyledükden son-
ra şimdi bu vechile inkâren cevâb vermeğin vech ü münâsebeti
yokdur, dedikde seni bunda kethudalığa mı getürdüler deyü [te]-
vehhum etdikde ol dahi sükût etdi, tekrâr kadı dâ'ileri mülâye-
met yüzünden bey hazretleri niçün böyle edersiz Cidde'de senden
defterler taleb olundukda bu kimesnelerin defterleri benim mak-
bûlümdür, bunlar defterinden muhâsebe görün zir ü bâlâ her ne
vakı' olursa cevâbın benden taleb edin demedin mi ve muhâse-
beler görüldükde zimmetinde vâkı' olan mâlâ-keâm bâkiyi dahi
vereyin demedin mi ve temessüklerüm dahi hâzırdır vereyin de-
medin mi, şimdi ol sözlerinden rücû' etmeğe bâ'is nedir, ben se-
nün muhâsebeni hakk üzre görüp dururun belki ba'zı husûslarda
müsâmmaha dahi olunmuşdur, eğer her istimâ' olunan tetebbu'
olunup her madde keşf ü tahrîr olunsa belki zimmetinde küllî
nesne zâhir olup hâlin bir yüzden dahi olurdu, hemân nizâ' etme-
yüp zimmetinde zâhir olan malı ve lâzım olan temessükâtı getir,
eğer muhâsebede nev'an şübhen varsa şübhe olan mahal tekrâr
görülüp hâtırın teselli bulsun, dedikde Allahu te'âlâ hazretleri
senden râzı olsun ben senden razıyın hep dedikleriniz gerçektir,
heman bana ne kadar mal taleb olunursa bir mühürlü defter ve-
rün ana göre teslim edeyin ammâ temessüklerimi göstermez
göstericek yerde gösterürüm zirâ elümden alup yırtarsız deyü halt
kelâmla cevâb verdükde korkma senün temessüğüne yırtmağa
sebeb yokdur, niçün böyle dersin denildikde dinlemeyüp ratb u yâ-
bis kelimât edicek bu husûslar vukû'u üzre yazulup Dergâh-ı
mu'allaya irsâl olunmakdan gayriya dermân yokdur deyü kadı
dâ'ileri kalkup gidüp vâkı' olan muhâsebât defterlerin ve sâir ka-

zâyâsın yazup mühürleyüp çavuş bendelerine teslim edüp südde-i sa'âdete irsâl eylemiştir, ammâ anlamazın ki zikr olunan tafsil üzere ki bu bende yanında söylemiştir, böyle mufassal ve meşrûh yazmış ola, benim devletlü pâdişâhım eğer Murad Bey kulunuz emr-i pâdişâhîye itâ'at edüp emirle ta'yîn olunan dirliğine kanâ'at edüp tama'-ı hâm etmeyüp nezâretten ferâgat etmiş olsa ahvâline kimesne muttali' olmayup hâlî üzere kalur idi, mâl-ı pâdişâhîye hi-yânet edüp emr-i şerîfe itâ'at etmedüğünün cezâsıdır ki başına geldi, ammâ tevahhum olunur ki mezkûrun bu kadar emvâlî keşf ü tahrîr olduktan sonra yine anı müstakim çıkarup kadimü'l-ey-yâmdan istikâmetle ma'rûf olan hakîr ki sakim edeler, eğer anın gibi tedârük edüp hâk-i pâ-y-ı pâdişâhîde mezkûru tezekkür ederlerse bu söz hâtır-ı âtır-ı pâdişâhîde ola ki geçen senede bu hakîre bir hükm-i şerîf vârid olup Mekke-i mu'azzamada Kutb-i Haydarî demekle ma'rûf Acem tâifesinden razfza meşhûr bir kimesne vardır, sana gönderilmek fermân olunmuşdur, vardukda habs edüp arz edesin emr-i şerîfim ne vechile sâdır olursa mücebiyle amel edesin deyü fermân olunmuş idi. Ol kimesne'î getürüp teslim etmediler istimâ' olunmuş idi ki ol kimesnenin on bin filori kıymetli bir mülk evini Mekke şerîfi ve üç bin sikke filori ile yediyüz elli dirhem anber-i hâm ve oniki martaban zencebil ve sâir bahâr-ı perverdesin dahi Murad Bey alup ol kimesneye tekayyud olmamışlar vâkı' mi ola deyü şübhe üzere idük, merhûm Muhyiddin Çelebi Efendi'nin Mekke'de Kasım Çelebi nâm karındaşları geldi, onlardan su'âl olundukda ol husûs benim ma'lûmumdur, andan gayrı dahi niçe ahvâle muttali' olup dururum deyü cevap verdiler, emr olunursa andan sahîh haber alına Murad Bey terbiyet (?) olunmalı olursa sâbıkâ Murad'a ol razfza meşhûr Acem'i Mısır'a göndermek emrim olmuşdu niçe eyledi deyü buyrula ki verdikleri cevabdân ahvâlî tamâm ma'lûm olur, devletlü pâdişâhım benim bir başım var ol dahi yoluna fedâdır, kimesneden korkup arzımda kizb ü buhtân etmezim, şol nesne ki vâkı' hâldir, vukû'u üzere yazup arz etmektir, emr pâdişâhımındır, devletlü pâdişâhımın eyyâm-ı humâyûnunda doğruluk ile geldim yine doğruluk ile canım fedâ ederim, ammâ devletlü pâdişâhım bu hakîr ki dostluk yüzün gösterüp dahi bendenin haber ü âgâhı olmadığı kaziyye isnâd olunup bir uğurdan emr-i pâdişâhî vârid olup dost ve düşman mâ-beyninde bed-nâmlık hâsıl ola, devletlü sa'âdetlü pâdi-

şâhımın kemâl-i mürüvvet ve adâletlerinden umarın ki düşman sözüyle amel olunmayup bu hakîrleri hakkında her ne dilerse bir işâret diriğ olunmaya ki yüzüm üzre sürünü sürünü Dergâh-ı sa'âdet-destgâha varup hasmım kim ise mukâbele oldukdan sonra hak ne vechile ise zuhûr bula, benim sa'âdetlü pâdişâhım bu küstâhlıklarım cerîdesine kalem-i afv çekmeğe inâyet buyurula ki dostluk sûretinde düşmanlık edenlerün netîcesi ziyâde zuhûr eder, ol ecilden bu küstâhlığa cür'et olundu, ammâ eğer Haremeyn-i şerîfeyn ahvâlidir ve eğer Cidde-i ma'mûre hâlidir ve eğer Mısır vilâyetinin nazm u nizâmı hâlidir cümlesinin ahvâline mezbûr Cafer Çavuş bendeleri muttali' olmuşdur, su'âl olunsa sıhhati üzre haber verür, şol ki vâkı' hâllerdir vukû'u üzre yazulup Dergâh-ı sa'âdet penâh türâbma arz olundu. Bâkî emr-i fermân ulû'l-emrin emr-i şerîf-i cihân-mutâ'larına mufavvezdir.

min-ez'afü'l-ibâd
Ali el-hakîr

V

T SMA, nr. E. 7649/2

Devletlü sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin rikâb-ı humâyûnlarına yüz silrmekten sonra ma'rûz-ı abd-i hakîr budur ki, eğer bir zerre-i inâyet-i pâdişâhî zuhûra gelüp vilâyet-i Mısriyye ahvâlinden nev'an tefahhus buyrulur ise, elhamdülillahi ve'l-minne eyyâm-ı humâyûn-ı pâdişâhîde memleket emn ü emân ve re'âyâ vü berâyâ âsûde-bâl ve itmi'nân üzre olup devâm-ı ömr ü devlet-i humâyûn-ı pâdişâhî du'âlarına cân u dilden meşgüllerdir, lâkin hayli müddet vâkı' olmuşdur ki, memlekete ta'ûn müstevli olup imtidâd üzre olmağla halka perişanlık hâsıl olmuşdur. Ol sebebden Hızâne-i âmire'nin ammaruhâ'llahu te'âlâ cem' ü tahsîli bâbında haylice muzâyaka çekildi, ammâ bi-hamdill'ahi ve'l-minne pâdişâh-ı âlem-penâh devletinde kadîmden irsâl olunu-geldüğü üzre yine tahsîl olunup bu cânibde gönüllüler ağası olan Mehemed Ağa bendeleri ile iş-bu Cemâziye'l-evvelin yedinci gününde südde-i gerdûn-penâh türâbma irsâl olunmuşdur, inşaallah an-karîb varup vâsıl olur, hâliyâ devletlü sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin ilm-i şerîf-i âlem-ârâlarına hafî ve mestûr buy-

rulmaya ki, devlet-i humâyûn-ı pâdişâhîde re'âyâ vü berâya ahvâli fi'l-cümle nazm u intizâm üzre olmuştur, ammâ ba'zı ekâbir-i memleket ki kadîmden mâl-ı mîrîye ve gayre el uzadu-gelmişler hâliyâ elleri münkati' olmağla her birine güç gelüp bî-huzûr olmuşlardır, şimdiki hâlde istimâ' olunur ki mahz-ı kizble sûret-i hakda düzme-koşma mektûblar yazup intisâb ede-geldikleri yerlere gönderirler imiş, pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin kemâl-i mürüvvet ve adâletlerinden recâ vü temennâ olunur ki, anun gibi bir kazıyye vâkı' olmalı olursa bu hakîr kullarından sahihce haber almayınca mücerred hasım sözüyle amel olunmayup gadr olunmalu olmaya, hâşâ sümme hâşâ ki emr-i şer'-i şerîfden ve kânûn-ı kadîm-i münîfden bir zerre udûl ü inhirâf gösterilmiş ola, ammâ Cidde sancağibeyi Murad Bey bendelerinin sâbıka Mekke-i mu'azzama kadısı dâ'ilerin mektûb ve defteri muktezâsınca ve Cidde-i ma'mûre ve Mekke-i mükerrermede vâkı' olan beytü'l-mâl emîninin ve sâir Cidde-i ma'mûrede olan tüccâr mektûbları müsted'âsınca ba'zı ef'al ve ahvâli mufassal ve meşrûh yazılup Dergâh-ı mu'alaya irsâl olunmuşdur, lâkin tevehhum olunur ki mezkûr kulunuzâ himâyet olunup kazıyyesini pâdişâh-ı âlem-penâh huzûrunda tamâmca keşf etmeyüp ıslâh kasd edeler, Hak alîmdir mezkûr bendeleri keyfiyyet-i ârıza sebebiyle bir mertebeye varmışdır ki kat'â kelâmından nesne fehm olunmaz hemân kendü yanında olan âdemleri kendü bildikleri gibi ta'lîm edüp istedikleri gibi amel etdürürler, fi'l-hakîka anun gibi kimesne ol asıl makâm-ı şerîfde hâkim olmak münâsib değildir, Yemen vilâyeti fethinde mu'âvenet için Özdemür Paşa bendeleri kuvvetlü ve kudretlü beyler taleb eder, bunun ise kuvvet u kudret-i tâmmı vardır, müfettiş ta'yîn buyrulup zimmetinde olan mâl-ı mîrî alındıktan sonra ol cânibin fethi hizmetine ta'yîn olunmak câizdir ki bâri varup bir hizmetde bulunsa, sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin ilm-i şerîf-i âlem-ârâları muhit ola ki bu husûslar ki mübârek hâk-i pâ-yı kimyâ-hâsiyyete arz u i'lâm olunmuşdur, Hakk subhânehû ve te'âlâ hazretlerine ma'lûmdur ki cümlesi bî-garaz vâkı' olup hiçbir kimesneye buğz u adâvet vechile mücerred hazz-ı nefis için hilâf-ı vâkı' kazıyye isnâd olunup gazez-i fâsidle arz olunmuş değildir, belki pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin emr-i şerîflerine itâ'at-ı tâmm üzre olmayup şer'-i şerîfe ve kânûn-ı münîfe muhâlif fi'illeri müşâhede olunup tenbîh ü te'kid dahi fâide etmedüğü ecilden bi'z-za-

rûrî arz olunmuştur. Eğer yaramazlık edenlerin tınmayup haklarından gelinmezse şerî'at emrine ve pâdişâh kânûnuna muhâlif olunmuş olur, bir kişi kim şerî'ate tâbi' olmayup pâdişâh emrine itâ'at etmeye şer'an anun katli vâcib olur, halkla medâr, pâdişâh maslahatına yaramaz, padişah maslahatına dikkat ü ihtimâm olacak halk adâvet ederler, bu takdirce halka yaramak mümkün değil ba'zı kimesnelerün ef'âlinden anlanan budur ki, bu hakîrin elinden iş ilerü-geldüğün ikin istemezler, kul pâdişâhın memleket pâdişâhın, pâdişâhın memleketine ve kullarına benim ne medhalim vardır ki hilâf-ı vâkı' kazıyye arz edem, mücerred ırz u nâmûs-ı pâdişâhîye hâlel gelmesün deyü cidd ü sa'y-ı belîğ olunur, yohsa benim gibi değil niçe niçe pâdişâhın yarar kulları gelüp gitmiştir, pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri sağ olsun niçeleri dahi gelüp gideler, eğer şimdiye değin eğer pâdişâh kullarındandır ve eğer gayrıdır, bilcümle bir kimesneyi kasdla gayr-ı vâkı' kazıyye isnâd edüp arz etmiş isem veyâ arz etmeğe kasd etmiş olam ol bâbda dergâh-ı hakkda cevâbın verevüz ve hâliyâ Yemen beylerbeyisinden Yemen'e müte'allık ve Aden beyinden Aden kal'asına müte'allık mektûblar vârid olup Yemen'e müte'allık mektûblar aynı ile gönderilüp Aden ahvâli arz olunmuştur, şol ki vâkı' hâldir vukû'u üzre küstâhâne arz olundu, bâkî emr ü fermân ulû'l-emrin, emri şerîf-i cihân-mutâ'larına mufavvezdir.

Ez'afü'l-ibâd

Ali el-haîr

VI

TSMK, *Mühimme*, nr. K. 888, vr. 232 b (25 Cumadelûlâ 959/19 Mayıs 1552)

Mekke Şerîfine hüküm ki : Hâliyâ Âsitâne-i sa'âdet-me'âbımıza âdeminiz Şerîf Acl zîdet-sa'âdetuhûyu irsâl eyleyüp tafsîl ile ahvâliniz i'lâm edüp tecdîd-i berât-ı şerîf inâyet olmak bâbında istid'â-yı âtîfet eylemişsiz her ne ki arz olunmuş ise ve mezkûr Şerîf Acl'in dahi cevâbı ve haberi her ne ise ale't-tafsîl izz-i huzûr-ı fâizü'n-nûrumuza arz olunup ilm-i şerîf-i âlem ârâmuz muhît ü şâmil olmuşdur, mezîd inâyet-i husrevânemden berât-ı cedîd-i âlî şânım inâyet ve ihsân olunup müşârü'n-ileyhle irsâl olun-

du. Buyurdum ki, kemâkân aktâriyye-i Hicâziyye'nin hıfz u hırâsetinde ve hüccâc-ı müsliminin sıyânet ü himâyeti husûsunda envâ' ikdâm u ihtimâmın zuhûra getüresiz. Mekke-i mükerrereme gelen me'kûlâtdan hilâf-ı şer'-i şerîf ba'zı rûsûm alınup ve Cidde-i ma'mûrede ve sâir benderlerde olan âdemleriniz tüccârdan ve gayriden vâridîn ü sâdirîne zulm ü te'addî eyleyüp ve andan gayrı ol emâkin-i mübâreke şer'-i şerîfe mugâyir ba'zı ahvâl olur deyü istimâ' olundu. İmdi cümle mezâlim ve bid'atleri ref' edüp ve hilâf-ı şer'-i kavîm her ne kadar husûs var ise cem'îsin men' eyleyüp bu bâbda emîr-i hacca ve Cidde-i ma'mûre beyine mufassal ahkâm-ı şerîfe gönderilüp muhkem tenbîh ü te'kîd olunmuşdur; şöyle ki sizin âdemlerünüzden halka te'addî ola size i'lâm eyleyeler def' edesiz def'ine mukayyed olmazsanuz Âsitâne-i sa'âdetimize bildireler, siz dahi âdemlerinüze tenbîh ü te'kîd eyleyüp vâridîn ü sâdirîne ve mücâvirîn ve müsâfirîne aslâ te'addî ve zulm etdirmeyüp ve dâimâ ademlerünüzün ahvâline nâzır olup nice amel üzre idüklerin ma'lûm edinüp ol emâkin-i mübâreke ve arâzi-i şerîfede kimesneye şer'-i şerîf-i mutahhara mugâyir iş etdirmeyüp hilâf-ı şer'-i kavîm iş edenlerin haklarından gelesiz; cümle husûslarda emr-i şer'-i kavîmle amel eyleyüp dâire-i şer'den kimesneye zerre mîkdârı tecâvüz etdirmeyesiz ve Mısır ve Şam emîr-i haclarma te'kîd olunmuşdur ki, bilelerince olan hüccâcın zabtında ikdâm u ihtimâm eyleyüp Haremeyn-i muhteremeynde hüccâcdân bir ferde hilâf-ı şer'-i kavîm iş etdirmeyeler; şöyle ki vardıklarında hüccâcın zabtında tekâsül eyleyüp hilâf-ı şer' iş edecek olurlarsa Mekke-i mü'azzama kadısına emr-i humâyûnum olmuşdur ki Âsitâne-i sa'âdetime arz eyleye, siz dahi emîr-i hacların hilâf-ı şer' ahvâline muttali' olursanız arz eyleyesiz ki eğer emîr-i haclardır ve eğer Cidde-i ma'mûre beyi olanlardır bir vechile haklarından geline ki sâirlerine müceb-i ibret ve nasihat ola.

VII

TSMK, *Mühimme*, nr. K. 888, vr. 260b (18 Cumâdelâhire 959/11 Haziran 1552).

Ali Paşa'ya hüküm ki : Cenâb-ı emâret--me'âb Mekke-i şerife hâkimi Şerif Ahmed dâme iclâluhû cânibinden Âsitâne-i sa'âdet-me'âbıma gelen iftihârü's-sâdât Şerif Acl dâme-uluvvuhû Mısır emîr-i hacları geldikde Kayıtbay Medresesi'nde konup menâsik-i Hacc tamâm olduktan sonra bir niçe gün ziyâde oturup bu sebeble ahâli-yi Mekke'ye zahîre bâbında muzayaka gelür ve şerif istikbâle geldikde emîr-i haclar bir çadır kurup önüne top ve tüfenk düzüp bunların içinden çadıra girmek teklif eyleyüp ba'de-hû hil'at-ı humâyûn giydirirler; kadîmden bu vechile âdet olagelmîş değıldir deyü bildirdi. İmdi evlâd-ı hazret-i Seyyidü'l-enâma ri'âyeti vâcib-i emr-i ehemm ve'l-hasendir, anlara kadîmden câri olan âdet-i hasenelerine mugâyir teklif ve te'addî olunmağa emrim yokdur. Buyurdum ki, bu husûsu emîr-i haclarına tenbih eyleyüp Mekke-i mükerremeye vardıklarında kadîmü'l-eyyâmdan ne mahalde konagelmîş ise ve kaç gün oturagelmîşlerse âdet-i kadîme üzre anda konup ol mîkdâr gün otura; menâsik-i Hac tamam olduktan sonra ziyâde oturmayup mücâvirinin zâd u zevâdesine zarûret ve muzâyaka vermeyeler ve Mekke-i mükerreme şeriflerine ol vechile top ve tüfenk içinde çadıra girmek teklif etmeyüp mahfel-i şerifi kadîmden ne vechile istikbâl edegelmîşlerse yine ol vechile edeler, olugelene mugâyir ve hilâf kat'an nesne teklif etdirmeyüp ta'cîz u tazyîk etdirmeyesin.

Bu hükmün bir şüreti Mekke kadısına ve bir şüreti Mısır emir-i haccına yazıldı. Âdemisi Seydi Çavuş'a verilmişdir.